

Archeo-rapport 13
Het archeologische onderzoek van de Mariapoort van de
abdij van Park (Heverlee)

Archeo-rapport 13
Het archeologische onderzoek van de Mariapoort van de
abdij van Park (Heverlee)

Colofon

Archeo-rapport 13
Het archeologische onderzoek van de Mariapoort van de abdij van Park (Heverlee)

Opdrachtgevers:	Abdij van 't Park vzw
Projectleiding:	Maarten Smeets
Uitvoering veldwerk:	Michiel Steenhoudt Jonas Van Looveren Maarten Smeets
Auteur:	Maarten Smeets Michiel Steenhoudt
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bvba (behalve figuren 1 t.e.m. 7)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bvba mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

Studiebureau Archeologie bvba
Jozef Wautersstraat 6
3010 Kessel-Lo
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2009, Studiebureau Archeologie bvba

Administratieve gegevens

Naam site:	Mariapoort
Provincie:	Vlaams-Brabant
Gemeente:	Leuven
Deelgemeente:	Heverlee
Adres:	Abdij van Park 7
Kadastrale gegevens:	Afdeling 12, Sectie E, percelen 11b en 113a
Projectcode:	HE-09-PAMA
Opdrachtgevers:	Abdij van 't Park vzw Abdij van Park 7 3001 Heverlee
Vergunningsnummer:	2009/083
Naam aanvrager:	Michiel Steenhoudt
Aanvraagdatum:	13 maart 2009

INHOUDSTAFEL

Inhoudstafel	p. 1
Hoofdstuk 1: Inleiding en situering	p. 3
Hoofdstuk 2: Het historisch kader	p. 4
2.1 Politieke en religieuze achtergrond	p. 4
2.1.1 Godfried I met de Baard (1095-1139)	p. 4
2.1.2 De Heilige Norbertus van Gennepe (1080-1134)	p. 5
2.1.3 Een gunstig klimaat	p. 5
2.2 De stichting	p. 6
2.3 De Parkabdij in de middeleeuwen	p. 6
2.4 Andere tijden, nieuwe zeden	p. 7
Hoofdstuk 3: Beknopt bouwhistorisch en iconografisch overzicht van de Mariapoort	p. 9
3.1 De 17 ^{de} eeuw	p. 9
3.2 De 18 ^{de} -20 ^{ste} eeuw	p. 12
Hoofdstuk 4: Werkmethode	p. 13
Hoofdstuk 5: De sporen	p. 14
5.1 Werkput 1	p. 14
5.1.1 Vlak één	p. 14
5.1.2 Vlak twee	p. 15
5.1.3 Vlak drie	p. 16
5.1.4 Vlak vier	p. 17
5.2 Werkput 2	p. 18
5.2.1 Vlak één	p. 18
5.2.2 Vlak twee	p. 19
5.2.3 Vlak drie	p. 20
5.2.4 Vlak vier	p. 22
5.2.5 Vlak vijf	p. 22
5.3 Chronologie	p. 23
5.3.1 Fase 1	p. 23
5.3.2 Fase 2	p. 24
5.3.3 Fase 3	p. 24
5.3.4 Fase 4	p. 24
Hoofdstuk 6: De vondsten	p. 25
6.1 Cementtegels	p. 25
6.2 Terracottategels	p. 26
6.3 Natuursteen	p. 26
6.4 Ceramiek	p. 27
6.5 Overige	p. 27
Hoofdstuk 7: Interpretatie en besluit	p. 29

Bibliografie	p. 30
Bijlage 1: Sporeninventaris	p. 31
Bijlage 2: Vondsteninventaris	p. 35
Bijlage 3: Hoogtelijst	p. 37
Bijlage 4: Fotoinventaris	p. 40
Bijlage 5: Opgravingsplannen	p. 44

HOOFDSTUK 1 INLEIDING EN SITUERING

Naar aanleiding van de restauratie van de Mariapoort van de Abdij van het Park te Heverlee, waarbij het volledige gebouw zou voorzien worden van een nieuwe vloeropbouw met een betonplaat en er in het linker gedeelte ook een liftkoker geplaatst zou worden, werd door R-O Vlaanderen, Onroerend Erfgoed een archeologische begeleiding opgelegd om tijdens de werken eventuele oudere sporen van dit gebouw te registreren en op te graven.

In opdracht van de vzw De Abdij van het Park en in onderaanneming van Verstraeten & Vanhecke NV voerde Studiebureau Archeologie bvba het archeologisch onderzoek uit.

De abdij van Park is ten zuidoosten van Leuven gelegen, in de deelgemeente Heverlee. Binnen het verstedelijkte gebied rond Leuven is, gekneld tussen twee spoorlijnen, een groene oase bewaard gebleven (Fig. 1).

De Mariapoort is de meest westelijke poort van het abdijcomplex en is bereikbaar via de Geldenaakse Baan.

Fig. 1: Luchtfoto van de abdij van Park, met aanduiding van de Mariapoort.

HOOFDSTUK 2 HET HISTORISCH KADER

2.1 Politieke en religieuze achtergrond

2.1.1 Godfried I met de Baard (1095-1139)

Tussen 1095 en 1139 beheerst graaf Godfried I met de Baard het politieke leven in Leuven. Na zijn hulp aan de Salische keizer Hendrik IV bij een opstand tegen diens vader, verkreeg Godfried (Fig. 2) in 1106 de titel van hertog van Neder-Lotharingen. Hoewel de titel al veel van haar glans had verloren, was ze territoriaal gezien erg belangrijk aangezien eraan het bezit was verbonden van de oude Karolingische heerlijkheid Herstal, de Karolingische keizersstad Aken en de mark Antwerpen. Verder wist Godfried zijn gebieden nog uit te breiden met onder andere de graafschappen Graven en Bruningerode en verkreeg hij de voogdij over Gemblours.

Fig. 2: Anoniem 18de eeuws schilderij van Godfried I met de Baard. Op de achtergrond is de Parkabdij afgebeeld.

Godfried I had een duidelijke politiek die erop gericht was te komen tot een beter bestuurbaar kerngebied met een gelijkmatige(re) bevolking en een evenwichtige bedrijvigheid. Leuven speelde in dit alles een centrale rol als hoofdstad van het graafschap. Godfried I besteedde uitgebreid aandacht aan Midden-Brabant om zo de bestaande handels- en bevolkingsconcentraties in het westen en het oosten met elkaar te verbinden. Een middel om de bedrijvigheid te verhogen in deze gebieden was de stichting van nieuwe of de begunstiging van bestaande kloosters.

De Premonstratenzerabdij van Park (1129) en de Benedictijnerpriorij van Vlierbeek (1125) zorgden door hun economische, pastorale en intellectuele bedrijvigheid voor een activering van het Leuvense centrum en het ommeland¹.

2.1.2 De Heilige Norbertus van Genep (1080-1134)

Norbertus, afkomstig uit een vooraanstaande familie uit het hertogdom Kleef in het Rijnland, was gewend aan het weelderige en weinig religieuze leven aan het hof van keizer Hendrik IV toen hij in 1115 een visioen kreeg en daarna een leven van onthechting ging leiden. Omstreeks 1100 was er een klimaat waarin geprobeerd werd de kerk te zuiveren en het religieus leven te verdiepen en te vernieuwen.

Norbertus werd door de Keulse aartsbisschop gewijd en zwierf daarna rond als predikant van het woord. Als voorbeeld voor velen, kon paus Calixtus II hem pas na lang aandringen overhalen de winter van 1119 door te brengen in een verlaten benedictijnerpriorij in de dichtbeboste vallei van Prémontré, nabij Laon.

In navolging van de jonge cisterciënzerorde vormde Norbertus samen met een aantal medestanders een gemeenschap. Hierbij stond een communautair leven centraal met het evangelie als leidraad. Norbertus koos de regel van de Heilige Augustinus. In tegenstelling tot andere ordes (zoals de cisterciënzers en de kartuizers) leidde hij geen uitsluitend contemplatief leven, maar combineerde hij het strenge kloosterleven met apostolaat. Norbertus hoopte dat dit actieve optreden kon bijdragen tot de duurzame gezondmaking van een al te institutioneel functionerende kerk.

Zelf trok Norbertus rond in Frankrijk en Duitsland, maar ook in de Zuidelijke Nederlanden. In 1126 moest Norbertus de taak van bisschop van Maagdenburg op zich nemen, waar hij in 1134 ook stierf en begraven werd.

Prémontré was ondertussen verder uitgegroeid en groepen zwermden van daar uit om nieuwe kloosters te stichten over geheel West-Europa. Nog voor 1150 kwamen in de Zuidelijke Nederlanden achttien abdijen of priorijen tot stand. Dit gebeurde telkens op verzoek en met de steun van de lokale adel. In 1121 werd in Floreffe (graafschap Namen) de eerste gemeenschap gesticht. De oudste Brabantse stichting is de Sint-Michielsabdij te Antwerpen (1124), gevolgd door Grimbergen (ca. 1128), Park (1129), Heillisseem (1129-1131), Tongerlo (na 1130), Averbode (1131-1135) en Dielegem (1140)².

2.1.3 Een gunstig klimaat

Godfried I (sinds 1106 hertog van Brabant) wilde de handels- en bevolkingsconcentraties in het oosten en westen meer met elkaar verbinden om zo een beter bestuur in zijn kerngebied uit te kunnen voeren. De aard van de nieuwe orde van Norbertus sloot hier zeer goed op aan en omwille van de vele stichtingen in het hertogdom Brabant wordt het soms ook wel het "land der premonstratenzers" genoemd.

De orde zette zich mee in voor de zielenzorg van de bevolking. Van de abdijen werd verwacht dat zij, op een ogenblik dat de parochies in de steden en op het platteland sterk aangroeiden, de religieuze infrastructuur van het hertogdom mee hielpen uitbouwen.

¹ Van Uytven 1980: 55-57.

² Smeyers 1979: 5-7.

Daarnaast kenden de stichters/schenkers de sociale en economische waarde van de abdijen met hun gastvrijheid en dienstbetoon en hun rol bij de verhoging van de welvaart door de ontginning van bossen en het opvoeren van de agrarische activiteit³.

2.2 De stichting

In 1129 schonk Godfried I zijn jachtwarande ten zuidoosten van Leuven aan Walterus, gezelschap van Norbertus en abt van de in 1124 vanuit Prémontré gestichte Sint-Martinusabdij te Laon. Naar aanleiding van deze schenking stond Teytdelinus, meier te Leuven, een molen met aanpalende gronden af.

De oprichtingsakte dateert uit 1129, maar toch wordt er van uitgegaan dat er zich het jaar daarvoor al enkele religieuzen uit de Sint-Martinusabdij ter plaatse bevonden. Alexander van Gulik, bisschop van Luik, bevestigde in 1131 de nieuwe stichting en stond toe dat de kerk ter ere van Maria werd opgericht. Eénmaal het aantal van twaalf religieuzen zou worden overschreden, werd de nieuwe abdij ook onafhankelijk van haar moederabdij te Laon en kon de gemeenschap een eigen abt kiezen. Al in 1132 werd aan deze laatste voorwaarde voldaan, en werd Simon de Saint-Maurice tot eerste abt verkozen.

Bisschop Alberto II van Luik keurde in 1139 op zijn beurt de stichting en de privileges van de abdij goed. In 1142 werd hij hierin gevolgd door paus Innocentius II en in 1144 door paus Eugenius III. In 1154 verkreeg de abdij een belangrijke voogdijprivilegie van keizer Frederik Barbarossa. Hij verleende voorrechten aan de abdij en bekrachtigde haar bezit. Frederik nam de abdij uitdrukkelijk onder zijn bescherming en wees de hertog van Brabant aan als eeuwige voogd en voorspreker. Deze privileges en oorkondes zorgden voor een officiële erkenning en een stevige juridische basis⁴.

2.3 De Parkabdij in de middeleeuwen⁵

Over de 12de en 13de eeuw zijn weinig bronnen bewaard gebleven voor de abdij van Park. Het klooster werd in deze periode georganiseerd en uitgebouwd en kwam ongetwijfeld al tot een zekere bloei. De abdij sloot zich niet af van de buitenwereld, maar verwierf verschillende parochies en landbouwdomeinen. Zowel de wereldlijke als de geestelijke overheden deden ook regelmatig een beroep op de abten voor de bemiddeling in conflicten.

Voorspoed was een noodzakelijke vereiste voor het onderhoud van de abdijbevolking en maakte de materiële uitbouw van de abdij mogelijk. Vooral de 13de eeuw bleek een periode met veel en grote bouwactiviteit.

In 1226 werd onder abt Ywanus van Bierbeek begonnen met de bouw van een nieuwe monumentale kloosterkerk. Al in 1228 werd het deel met koor en dwarsbeuk ingewijd. Gedurende de hele 13de eeuw werd verder gebouwd aan de abdijskerk en de aanvang van de bouw van het schip (met twee zijbeuken) valt omstreeks 1280 onder het abbatiaat van Alardus van Tervuren. Bij de bouw van de meest westelijke travee van het schip verschijnen ook enkele gotische invloeden (spitsboogvormige scheidsarcaden, kruis- en kruisribbengewelven). De toegang tot de gewelven van de kerk was volgens

³ Smeyers 1979: 7. Van Uytven 1980: 57.

⁴ Smeyers 1979: 8-11.

⁵ Smeyers 1979: 12-21. Van Uytven 1980: 106-109.

Van Uytven mogelijk via een traptoren tegen de noordwestelijke hoek van de kerk⁶, maar de traptoren die hier nu staat is in alle geval van een latere datum (15de eeuw) en een oudere toren werd tijdens de opgravingen aan het Locutorium niet blootgelegd⁷. Ondanks ingrijpende verbouwingen doorheen de tijd, zijn nog veel elementen van dit gebouw in romaanse bouwstijl herkenbaar.

In de jaren '20 van de 13de eeuw was men ook begonnen met de bouw van het kloosterpand in vroeg gotische stijl. Onder het abbatiaat van Alardus van Tervuren werden tussen 1281 en 1287 de wasserij, een kleermakersatelier en de prelatuur opgetrokken. De Sint-Janspoort uit het begin van de 14de eeuw was de plaats waar wekelijks voedsel werd uitgedeeld.

Omstreeks 1300 bereikte de abdij van Park een hoogtepunt. De stichting was tot volle wasdom gekomen. Door diverse geschiedschrijvers werd de 14de eeuw gezien als een periode van stilstand of zelfs neergang. Redenen hiervoor waren het niet strikt naleven van het principe van de verzaking van alle persoonlijk bezit, de scheiding tussen de inkomsten van de abt en die van het convent, en de relatief korte regeerperioden van de verschillende abten. Ook natuurrampen en misoogsten zorgen voor een terugval van de rijkdom en meermaals moeten grote sommen geld betaald worden voor allerlei belastingen en steun aan de landsheren.

In het begin van de 15de eeuw verbeterde de situatie terug. Abt Gerardus van Goetsenhoven werd in 1416 benoemd tot aartskapelaan van de hertogen van Brabant. Hierdoor kon de abt (maar ook zijn opvolgers) een invloed uitoefenen op de landsheren. De politieke macht van de abten van de Parkabdij gaat ook terug op het abbatiaat van Gerardus van Goetsenhoven, die zetelde in de Staten van Brabant.

Op 5 juli 1462 werd Theodoor van Tuldel rechtstreeks door paus Pius II aangesteld tot abt van de Parkabdij en werd zijn waardigheid verhoogd door hem het recht van de *pontificalia* te verlenen. Van Tuldel wist te bekomen dat verschillende lasten werden afgeschaft en kon ook vermijden dat in de abdij een commendatair abt zou worden geïnstalleerd.

2.4 Andere tijden, nieuwe zeden⁸

In 1515 werd Ambrosius van Engelen de nieuwe abt. Met hem deden de frivole vormen van de renaissance hun intrede. Hij leefde als een prins van de nieuwe tijd, omringd door een uitgebreide hofhouding.

Lodewijk van den Berghe volgde in 1543 van Engelen op en legde zich meer toe op de hervormingen van het religieuze leven. De commende en de godsdienstoorlogen hadden grote onrust verwekt en het privé-bezit had zelfs het communautair leven in gevaar gebracht. Van den Berghe herstelde het regulier leven en de armoedebeleving door onder andere het afschaffen van de scheiding van inkomsten tussen de prelaat en de gemeenschap. Ook streefde hij naar het verhogen van het intellectuele peil van zijn kanunniken.

Gedurende de tweede helft van de 16de eeuw werd de abdij meermaals verstoord door militaire acties van zowel Spaanse troepen als de troepen van Willem van Oranje. In 1577 moesten de religieuzen de Parkabdij zelfs een tijdlang ontvluchten. Abt Ambrosius Loots koos in de strijd met de Spanjaarden de kant van het volk en steunde aanvankelijk Willem van Oranje. Nadat hij was moeten

⁶ Van Uytven 1980: 106.

⁷ Smeets 2008b: 16.

⁸ Smeyers 1979: 21-34.

vluchten naar Luik, kwam er een verzoening in 1580, maar de politieke rol van de abten van de Parkabdij was hierna lange tijd uitgespeeld.

In het begin van de 17de eeuw werd Johannes Drussius tot abt benoemd. De abdij kende onder zijn beheer een grote heropbloei. Niet alleen binnen zijn eigen abdij, maar ver erbuiten werd hij met allerlei delicate opdrachten belast.

Johannes Masius volgde Dussius onder moeilijke omstandigheden in 1635 op. Frans-Hollandse legers die in de buurt van de abdij verbleven zorgden ervoor dat de religieuzen zich moesten terugtrekken in hun refuge en het daaropvolgende jaar stierven elf kanunniken tijdens een pestepidemie. Toch ontplooidde zich onder zijn abbatiaat een grote bouwnijverheid.

Libertus de Pape wordt door diverse historici als de grootste abt benoemd omwille van zijn kwaliteiten als administrator, politicus en bouwheer. In de ban van de barok heeft de Pape zijn abdij een nieuw uitzicht gegeven. Hij herbouwde het landbouwcomplex en deed een grote tiendenschuur optrekken in bak- en zandsteen. Van groter belang nog waren de herinrichting van de bibliotheek en de refter.

Paulus de Bruyn werd abt in 1702 en werd vanaf het begin van zijn abbatiaat geconfronteerd met de ongemakken van de Spaanse successie-oorlog. Op het einde van zijn abbatiaat werd in 1718 het Locutorium, in het verlengde van de abdijkerk, gebouwd.

Dankzij onder andere grotere landbouwopbrengsten kon abt Hieronymus de Waerseggere vanaf 1722 radicale aanpassingen aan de gebouwen laten doorvoeren. De Sint-Jans- en de Norbertuspoorten werden hernieuwd in Lodewijk XV stijl. Daarop werd het provisorienhuis aangepakt en het abtskwartier herbouwd. Langs twee zijden van het abtskwartier werd een groot terras aangelegd. De abt had ook plannen om de kerk opnieuw in te richten. Alle romaanse elementen verdwenen door verbouwingen of achter het pleister- of stucwerk en het geheel kreeg een eigentijdse inkleding. Abt de Waerseggere was de laatste grote bouwheer in de Parkabdij. Op hem slaat nog wel het meeste het oude gezegde: de paters van Tongerlo, de boeren van Postel, de heren van Averbode, maar ... de prinses van Park.

De verdere 18de eeuw gebeurden er geen schokkende gebeurtenissen en ging het leven zijn gewone gang tot op het einde van de 18de eeuw de Franse Revolutie uitbrak en de abdij in 1796 werd opgeheven. Enkele van de kanunniken wisten op 16 maart 1797 hun abdij terug te kopen, maar grote delen van de onroerende goederen werden verkocht en gingen zo verloren voor de abdij.

Na een moeilijke periode in het begin van de 19de eeuw, was 11 juli 1836 weer een hoogdag voor de abdij van Park. Een nieuwe gemeenschap werd immers gevormd en de overste kon de mis in de kloosterkerk opdragen en vervolgens in de kapittelzaal het bisschoppelijk decreet voorlezen van de heroprichting van de abdij.

Ook nu nog leeft er een, weliswaar afgeslankte, kloostergemeenschap van kanunniken, lekenbroeders en buitenheren volgens de oude tradities in de abdij van Park. Delen van de abdij werden aan de stad Leuven in erfpacht gegeven, andere delen zijn nog steeds in het beheer van de gemeenschap.

De oude luister van de abdij wordt stilaan hersteld en men is bezig met een grondige restauratie van de verschillende abdijgebouwen.

HOOFDSTUK 3 BEKNOPT BOUWHISTORISCH EN ICONOGRAFISCH OVERZICHT VAN DE MARIAPOORT

Naar aanleiding van de open monumentendag van 2003 werd in de abdij van Park een overzichtstentoonstelling gehouden van de beschikbare iconografie⁹.

Slechts een aantal van de iconografische bronnen worden hier besproken, en dan nog enkel degene die interessant zijn om een beeld te krijgen van de verschillende bouwfases van de Mariapoort. Op basis van het bouwhistorisch onderzoek van Lode De Clercq is het mogelijk drie grote bouwfases te herkennen.

3.1 De 17de eeuw

De basis voor het huidige gebouw wordt volgens Lode De Clercq gevormd door een gebouw uit 1620-1621. Op een oude **gravure van J.B. Gramaye uit 1610** (Fig. 3) komt echter al een gebouw voor. Het gaat om een éénlaags gebouw met een eenvoudig zadeldak en aan de linkerzijde een toegang met ophaalbrug. De Molenbeek is niet tegen het gebouw aangetekend en een grachtje lijkt bij het gebouw dood te lopen, al is het heel aannemelijk dat het uitmondde in de Molenbeek.

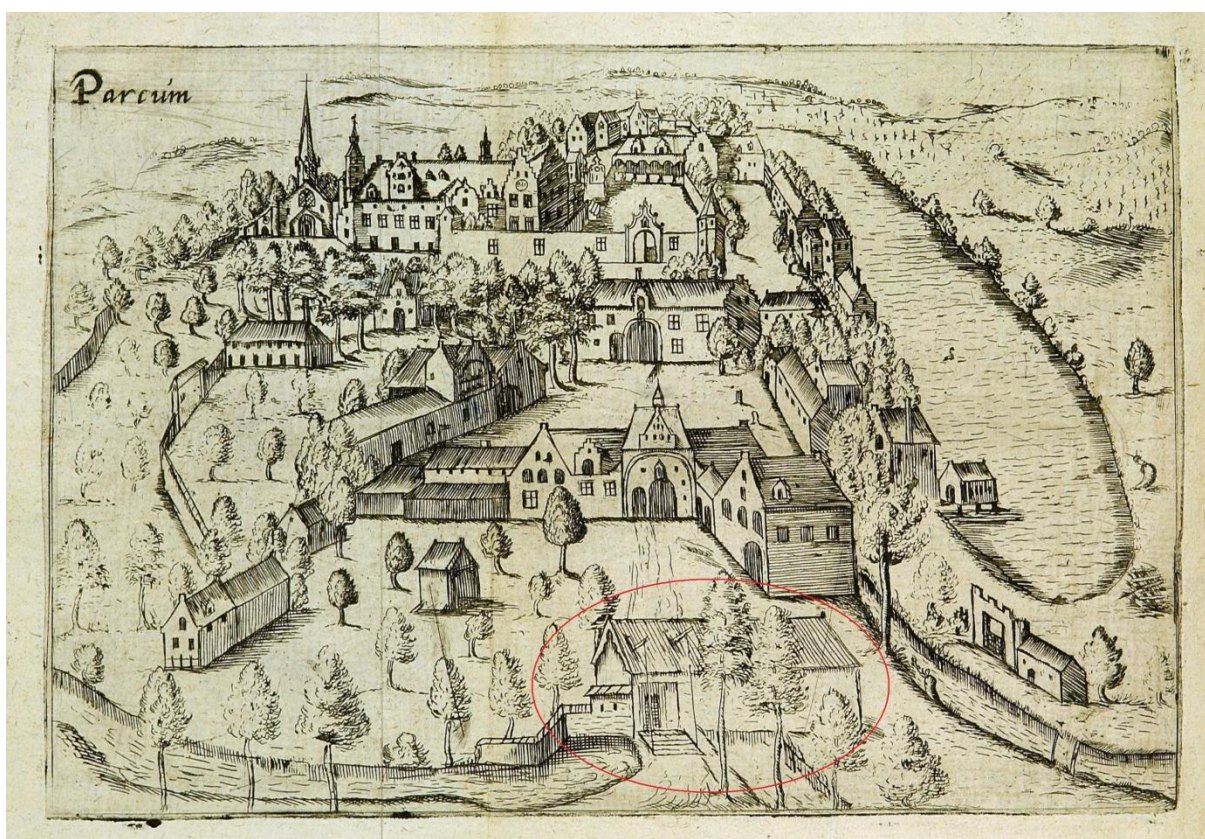

Fig. 3: Gravure van Gramaye met aanduiding van het vroeg 17de eeuwse gebouw ter hoogte van de huidige Mariapoort.

⁹ Baisier & Van Lani 2003.

In 1649 publiceerde **L. Vostermans** een **gravure** van de Parkabdij (Fig. 4). Hierop is heel duidelijk het gebouw te zien waarvan Lode De Clercq spreekt. Ook hier is een éénlaags gebouw afgebeeld op de lokatie van het huidige gebouw, maar de poortopening bevindt zich niet in het midden, maar meer aan de linkerkant (eerste bouwphase). Boven de poort is een trapgevel met een nis afgebeeld. Het gebouw loopt tot tegen de Molenbeek en er is een kloostermuur met boogvormige doorgang over de Molenbeek afgebeeld.

Van een ophaalbrug is geen sprake meer, maar de gracht die bij Gramaye staat afgebeeld, is nog te zien.

Fig. 4: Ingekleurde gravure van L. Vostermans met aanduiding van de 17de eeuwse Mariapoort. In de hoofding van deze heruitgegeven prent is foutief de datum 1669 vermeld.

Ook op enkele tekeningen uit het **kaartboek van landmeters Joris en Willem Subil van 1665** staat de Mariapoort afgebeeld (Fig. 5). Links van het gebouw is een vijver afgebeeld. Er is geen sprake meer van een ophaalbrug of een gracht voor het gebouw.

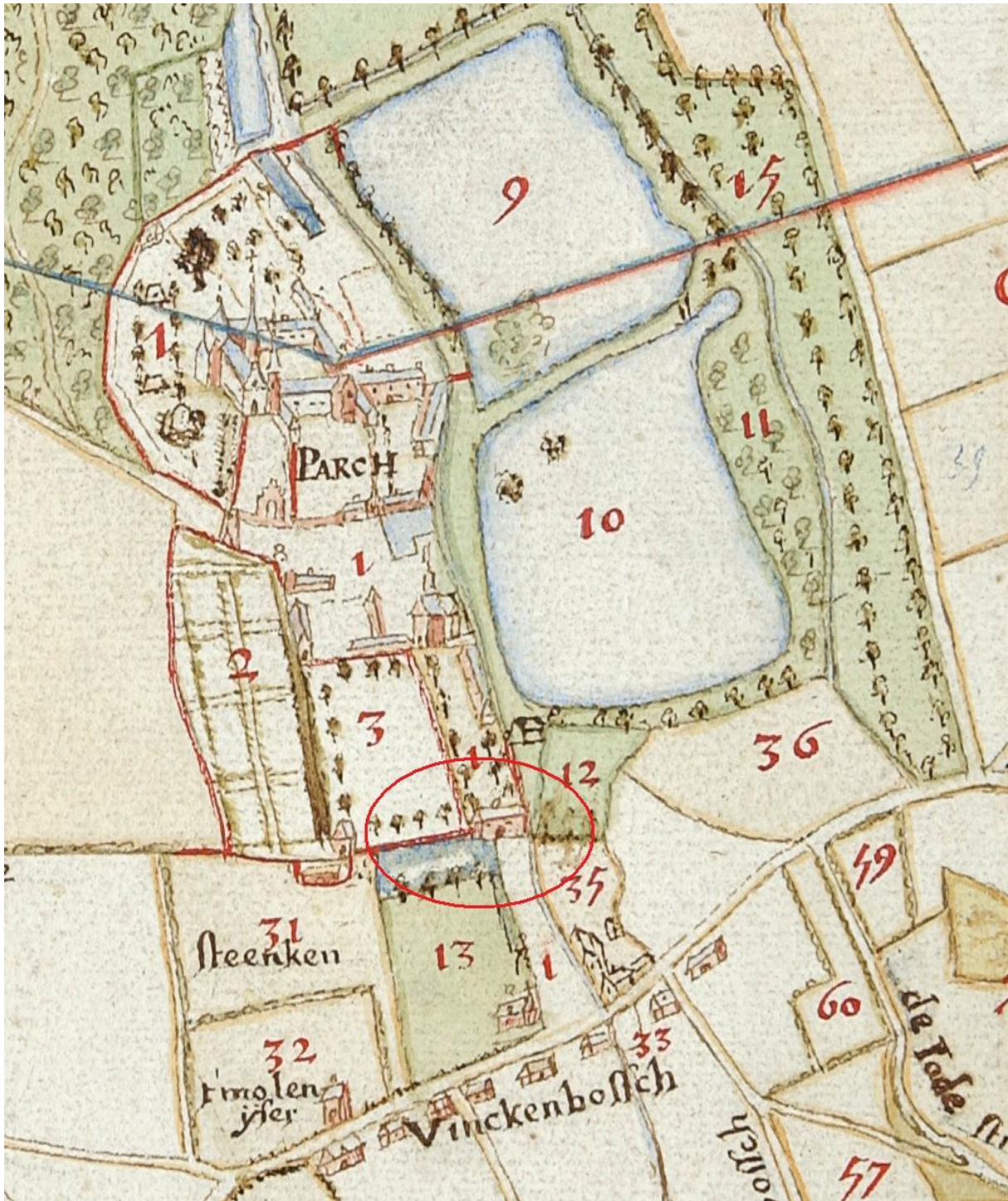

Fig. 5: Detail van een tekening uit het kaartboek van Joris en Willem Subil. Op de tekening is de 17de eeuwse Mariapoort aangeduid.

3.2 De 18de-20ste eeuw

De laatste grote bouwcampagne in de Parkabdij vond plaats onder abt Hieronymus de Waerseggere (1719-1730). In de periode 1722-1723 zou het éénlaags gebouw voorzien zijn van een monumentale poort in blauwe hardsteen aan de buitenzijde (tweede grote bouwfase).

Volgens de inscriptie op de kroonlijst van de poort werd het poortgebouw verhoogd (derde grote bouwfase) zodat de monumentale poort werd ingekapseld. De verdieping werd afgedekt met een mansardedak.

Iconografische bronnen uit beide fasen zijn niet voorhanden. Wel zijn er twee foto's van de achterkant van de Mariapoort bewaard gebleven (Fig. 6 en 7). Eén foto is afkomstig uit een krantenknipsel uit 1926 toen er brand was geweest in de drukkerij die op dat moment in de Mariapoort was gevestigd. Hierna werden een aantal betonnen constructie aangebracht binnen het gebouw. De hiermee gepaard gaande verstoring was heel duidelijk merkbaar tijdens het archeologisch onderzoek.

Fig. 6: Foto van de achterzijde van de Mariapoort.

DE BRAND IN DE ABDIJ VAN HEVERLEE

Verleden week is brand ontstaan in het patronaat en in de drukkerij van de eeuwenoude abdij te Park. De oude inlandsche eiken balken werden door het vuur gemakkelijk verteerd en alle maatregelen moesten genomen worden om de belendende woningen te vrijwaren. Het gevaar kon omschreven worden tot de voornoemde drukkerij. De verdiepingen zijn totaal uitgebrand; aan de overwelfde boekerij naast het patronaat, werd alleen schade door het water aangebracht.

Fig. 7: Krantenknipsel uit 1926.

HOOFDSTUK 4 WERKMETHODE

Het gebouw wordt in twee delen gesneden door de doorgangsweg die naar de abdij leidt. Als men van de Geldenaaksebaan naar de abdij kijkt, is de linkerkant van het gebouw werkput 1. De rechterkant, die langs de Molenbeek ligt, is werkput 2 (Fig. 8).

Om dit rapport overzichtelijk te houden werden aan de huidige kamers nummers gegeven. De onderstaande tekening is zo georiënteerd dat de linkerkant met kamers 1, 2 en 3 werkput 1 is en de rechterkant met kamers 4 en 5 werkput 2.

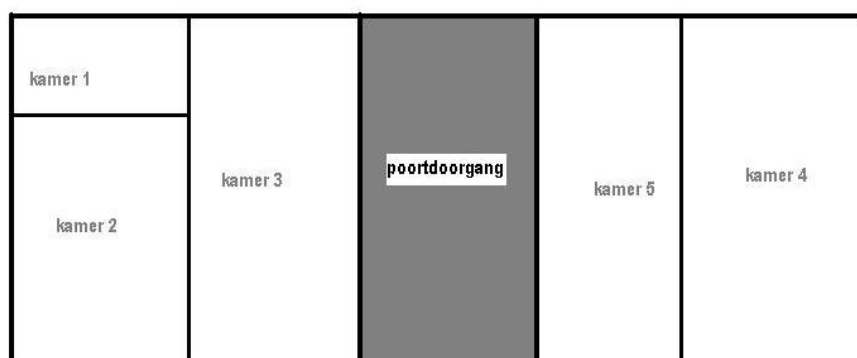

Fig. 8 Overzichtsplan van de verschillende kamers

In het volledige gebouw werd eerst de originele vloer machinaal weggehaald. In werkput 1 zijn daarna drie vlakken aangelegd waarbij telkens machinaal naar het volgende vlak werd verdiept. De sporen bestonden in deze werkput hoofdzakelijk uit oudere vloeren die gescheiden werden door een zandbed. Van elke vloer en elk zandbed is een staal genomen. De verschillende vlakken zijn telkens opgekuist, gefotografeerd en ingetekend op schaal 1/20ste.

In werkput 2 werden twee volledige vlakken machinaal aangelegd. Het eerste vlak bestond voornamelijk uit oudere vloeren. In het tweede vlak waren geen vloeren meer bewaard. Ook hier werden de vlakken opgekuist, de sporen ingekrast en gefotografeerd. Daarna werd alles op schaal 1/20ste ingetekend en werden de vlakvondsten per spoor ingezameld. Van de vloeren en het onderliggende zandbed werden stalen genomen. In kamer 5 van werkput 2 komt tegen de westelijke muur een liftkoker. Hierdoor werden op deze plaats nog 3 extra vlakken aangelegd. Vlak drie werd nog machinaal aangelegd. Omwille van de hoge concentratie sporen en vloeren die hierin zichtbaar werden, zijn de twee laatste vlakken manueel aangelegd. Van de put voor de liftkoker zijn alle profielen ingetekend. Tenslotte werden er in de bodem van deze put nog twee boringen geplaatst om een zicht te krijgen op de diepte van de aanwezige lagen.

HOOFDSTUK 5 DE SPOREN

5.1 Werkput 1

5.1.1 Vlak één

In totaal zijn er 15 spoornummers uitgedeeld. Omdat er in kamer 3 op een aantal plaatsen iets dieper afgegraven werd, zijn sporen 13 (het zandbed dat onder alle vloeren van vlak één lag) en 14 (een vloer uit roodoranje terracottategels) ook nog in vlak drie opgetekend.

De vloeren van werkput 1, vlak één zijn allemaal gegoten cementtegels die afwisselend zwart en wit zijn (Fig. 9). Ze zijn allemaal met de voegen gelijk gelegd en liggen vast in een cementmortel met hieronder een zandbed (spoor 13). De tegels van sporen 21, 23 en 27 hebben hetzelfde formaat van 17 cm bij 17 cm. De tegels van sporen 19 en 26 meten 20 cm bij 20 cm. De tegels van de andere spoornummers zijn 16 cm bij 16 cm. De volledige vloer loopt lichtjes af in de richting van de toegangsdeur in het oosten met een verschil van ongeveer 1,5 cm tussen het meest westelijke en het meest oostelijke punt.

Fig. 9: Zwart-witte tegelvloer in kamer 3, fase 1.

Sporen 15, 17, 22 en 27 zijn deuropeningen. Spoor 15 is een blauwe hardstenen dorpel tussen kamers 1 en 3. Spoor 17 is de zuidelijke doorgang van kamer 1 naar kamer 2. Deze bestaat uit drie grote vierkante blauwe hardsteentegels van 30 cm bij 30 cm. Spoor 22 is de noordelijke deuropening tussen kamer 1 en kamer 2. Deze deur hoort bij de recentste vloer die weggebroken werd om vlak

één aan te leggen. In vlak één was hier enkel de baksteen van de muur nog te zien waarop de tegels en het zandbed moeten gelegen hebben. Tenslotte is er nog spoor 27. Dit moet een oudere toegang tot het gebouw geweest zijn die op een bepaald moment dicht gemaakt is.

Spoor 25 is de aanzet tussen de trap naar de bovenverdieping en spoor 24. Deze bestaat uit witte en grijze cementtegels die in stukken geslepen zijn om ze te doen passen in de smalle strook.

5.1.2 Vlak twee

Vlak twee is enkel in kamer 2 van werkput 1 aangelegd. Hier werd, direct onder spoor 18 van vlak één een oudere vloer teruggevonden. De rest van vlak twee bestond uit het zandbed dat in vlak één ook reeds zichtbaar was. Daarom werd ook enkel deze kamer ingetekend. De vloer bestond uit een rode terracottategel die 16 cm bij 16 cm groot was (Fig. 10). De tegels lagen vast in een kalkmortel met hieronder een zandbed. De voegen lagen afwisselend tegenover elkaar. De tegels waren zeer fragmentair bewaard. De rioleringsleiding (spoor 30) behoort waarschijnlijk tot dezelfde fase vermits in vlak één nergens aansluitingspunten gevonden werden doorheen de vloer terwijl in vlak twee en vlak drie hiervan wel sporen zijn gevonden. Het gaat om een simpele sanitaire installatie met een aantal verbindingpunten die uit baksteen en kalkmortel bestaan. Ook de ceramiekbuizen, van ongeveer 1 m lang en 10cm doormeter, werden aan elkaar gezet met kalkmortel. Vermoedelijke waren hier twee wasbekkens op aangesloten.

Fig. 10: Rode tegelvloer in kamer 2, vlak 2.

5.1.3 Vlak drie

Vlak drie is terug ingetekend over heel werkput 1. In kamer 3 werden twee verschillende vloeren gevonden (Fig. 11). Eerst en vooral is er spoor 14 dat ook reeds zichtbaar was in vlak één. Het is een vloer met roodoranje ceramiektegels van 16 cm bij 16 cm. Er ligt een afgesleten glazuurlaagje op. De tegels liggen vast in een kalkmortel. Dit geheel ligt op een zandbed.

De tweede vloer, spoor 38, bestaat uit bakstenen van ongeveer 26 cm bij 11 cm. Deze vloer ligt in een zandbed. Binnen spoor 38 ligt spoor 39. Dit spoor is ook een vloer die op dezelfde manier is opgebouwd als spoor 38, maar de bakstenen liggen dwars georiënteerd op de bakstenen van spoor 38.

Fig. 11: De twee verschillende vloeren (sporen 14 en 38) in kamer 3, vlak 3. De langwerpige verstoringen zijn afkomstig van betonnen structuren die werden aangebracht na de brand in 1926.

In kamer 2 is het vervolg van spoor 30, de riolering te zien, deze loopt verder door kamer 1 naar het oosten en gaat onder de deur naar buiten. De vloer, spoor 37, bestaat uit een ceramiektegel (Fig. 12). Deze is 13,5 cm bij 13,5 cm groot. Er zijn rode en zwarte tegels die in de eerste rij afwisselend en de daaropvolgende rij met twee zwarte en twee rode tegels naast elkaar liggen. Dit motief wisselt elkaar af bij elke nieuwe rij tegels. Op deze manier ontstaat een soort ruitmotief van zwarte en rode tegels waarbij de middelste tegel van elke ruit een andere kleur heeft dan de ruit zelf.

Deze vloer is volgens het bouwhistorisch onderzoek waarschijnlijk de originele vloer van het huidige gebouw en is te dateren in 1752, de datum die ook in de kroonlijst van de poort staat. Dergelijke vloeren zijn op verschillende plaatsen in de abdij reeds teruggevonden, onder andere in de

tuinpaviljoentjes en het Locutorium¹⁰. In deze vloer zijn twee gaten gemaakt op ongeveer 80 cm van elkaar. Waarvoor deze gediend hebben is niet geweten.

Fig. 12: Rood-zwarte tegelvloer in kamer 2, vlak 3.

In kamer 1 ligt een zwarte vloer opgebouwd uit terracottategels (spoor 45). Deze vloer is rechtstreeks in een zandbed gelegd. In het noorden van de gang liggen een aantal witte natuurstenen tegels (spoor 41). Deze tegels liggen vast met een kalkmortel en zijn 30 cm bij 30 cm groot. Hieronder bevindt zich een zandbed. Spoor 41 is geïnterpreteerd als een deuropening. Ook spoor 42 is in dezelfde grote witte natuurstenen gemaakt. Verder zijn er nog sporen 43 en 44. Spoor 43 is een mortellaag die 8 cm breed is en tot aan de trap loopt. Spoor 44 is een donkerbruine laag waarin houtskool, baksteenfragmentjes en kalkmortelfragmentjes zitten.

5.1.4 Vlak vier

Omdat er voor het aanleggen van een nieuwe betonnen vloerplaat in kamer 3 van werkput 1 net niet diep genoeg afgegraven was, heeft men hier de aanwezige vloeren, sporen 14, 38 en 39 machinaal verwijderd tot net onder deze vloeren. Zo is er hier een vierde vlak aangelegd. Hierin was enkel het zandbed te zien waarin een klein beetje baksteen aanwezig was. Dit vlak is dan ook enkel beschreven en gefotografeerd.

¹⁰ Beyen & Nuytten 2008: 55.

5.2 Werkput 2

5.2.1 Vlak één

Sporen 1 en 5 zijn vloeren die bestaan uit cementtegels die afwisselend wit en zwart zijn (Fig. 13). De voegen tussen de tegels liggen gelijk en de grootte van de tegels is 20 cm bij 20 cm. Op basis van vormelijke aspecten komen deze in tijd waarschijnlijk overeen met de vloeren van vlak 1 in werkput één. Spoor 7 is een vloer met een floraal motief (Fig. 13). Deze tegels zijn ook cementtegels die 17 cm bij 17 cm groot zijn. Er zijn in totaal vier tegels nodig om het florale motief volledig te maken. Het geheel is afgeboord door een rand waarop een ander motief te zien is. Dit is ook een floraal motief, maar er zijn maar twee tegels nodig voor het volledige motief. Naast deze rand zit aan de noordkant een dunne fundering in beton (spoor 6). Deze deed dienst als fundering voor een scheidingmuur. De muur, van ongeveer 5 cm dik, heeft een onderbreking in het oosten waar een deur gestaan heeft. Aan de westkant was spoor 7 begrensd door een muur in snelbouwstenen. Helemaal ten westen van spoor 7 en spoor 5 lag een andere vloer. Deze bestond uit zwarte ceramiektegels, 20 cm bij 20 cm, die in een zandbed gelegd waren. Deze tegels zijn dezelfde als die van spoor 2. Spoor 2 is de originele ingang van deze kant van het poortgebouw. Zowel spoor 8 als spoor 2 liggen onder de andere sporen en zijn dus ouder.

Fig. 13: De vloeren in kamer 4, vlak 1.

5.2.2 Vlak twee

In vlak twee werden geen vloeren aangetroffen. In kamer 4, naast de Molenbeek, werd alleen dit vlak nog aangelegd omdat de verstoring niet dieper zou gaan. Hier werden wel een aantal muurfragmenten teruggevonden. Spoor 71 is een ronde waterput geweest, opgebouwd uit bakstenen en kalkmortel. Sporen 49 en 50 zijn de muren van (vermoedelijk) een vierkante beerput (Fig. 14). Spoor 49 is opgebouwd uit bakstenen die 11 cm bij 22 cm groot zijn en 6 cm dik. Deze muurfragmenten zijn duidelijk in de buitenmuur van het huidige gebouw verwerkt terwijl spoor 50 opgebouwd is uit bakstenen van 14 cm bij 7 cm en 4cm dik en tegen de buitenmuur en spoor 49 geplaatst is. Vermoedelijk heeft men spoor 50 later bijgezet om de fundering van de buitenmuur langs de Molenbeek te verstevigen. Beide muren zijn gemetseld met kalkmortel. Spoor 48 is de vulling van deze beerput. Het is een bruingrijze laag met houtskool, baksteen en mortel. De vlakvondsten uit deze vulling zijn te dateren tussen de 17de en de 19de eeuw. Zo werden onder andere twee wandfragmenten, één voetfragment en twee randfragmenten van een schaal in roodbakkerend geglaazuurd aardewerk (datering 17de-18de eeuw) en een rand- en bodemfragment van een klein schaaltje in porselein (datering 18de-19de eeuw) aangetroffen.

Fig. 14: Vlak 2 in kamer 4 met op de voorgrond een waterput (?) en achteraan een rechthoekige beerput.

Verder is er nog spoor 63, een bakstenen muur die opgebouwd is uit bakstenen van 22 cm lang, 11 cm breed en 6 cm dik. De muur zelf is ongeveer 50 cm breed
 Een laatste spoor dat binnen dit vlak wat aandacht verdient is spoor 77. Het is een klein haardje dat opgebouwd is uit bakstenen die 14 cm lang, 7 cm breed en 4 cm dik zijn. De stenen zijn met klei aan

elkaar gemetseld. De vulling van dit haardje, spoor 75, is een bruingrijsgroene laag met wat houtskool, baksteenfragmenten, natuursteen en een metaalslak.

In kamer 5 van werkput 2 zijn voor de aanleg van dit vlak eerst een aantal betonnen steunpunten verwijderd. Doordat deze steunpunten ook in het vlak doorliepen is bij het verwijderen het vlak ernstig verstoord en kon er maar weinig opgetekend worden.

Spoor 79 werd beschreven als een onregelmatige vloer, opgebouwd uit kalkmortel en baksteenstukken. Achteraf gezien zal het eerder een puinlaag geweest zijn van de afbraak van een oudere bouwfase.

5.2.3 Vlak drie

Vlak drie werd enkel in kamer 5 van werkput 2 aangelegd. Omdat hier een liftkoker geplaatst zou worden werd op de plaats van deze koker het vlak nog verder verdiept. In dit vlak zijn sporen gevonden van een ouder, kleiner gebouw (Fig. 15). Sporen 86 en 90 zijn scheidingmuren in bakstenen van 26 cm bij 12 cm en 5 cm dik. Ze zijn gemetseld met een kalkmortel. Deze muren bakenen een kamer af met een breedte van ongeveer 2,5 m. Het valt op dat de oriëntatie van dit gebouw verschilt van het huidige gebouw. Dit kleinere gebouw is meer noordwest-zuidoost gericht terwijl het huidige gebouw eerder noord-zuid geplaatst is. De vloer (spoor 88) binnen deze kamer bestaat uit een ceramiektegel van 12 cm bij 12 cm die afwisselend rood en zwart zijn. De voegen liggen gelijk. Aan de rand is een soort plint voorzien in baksteen. Deze bakstenen zijn 26 cm lang, 12 cm breed en 5 cm dik (sporen 87 en 91). Het geheel ligt vast in een zandbed, spoor 89.

Fig. 15: Vlak 3 in kamer 5.

In de zuidoost hoek van deze kamer heeft een deuropening gezeten (spoor 92) waarvan de dorpel uit bakstenen bestond. Deze bakstenen zijn 17,5 cm lang, 8,5 cm breed en 4 cm dik. Ten westen van spoor 88 zat een groot muurfragment waarin verschillende bouwfases konden onderscheiden worden. Spoor 98, 99 en 100 horen waarschijnlijk bij de fase van spoor 88 vermits deze dezelfde oriëntatie hebben. Sporen 98 en 99 zijn waarschijnlijk te beschouwen als één muur. De bakstenen zijn 26 cm lang, 12 cm breed en 6 cm dik. Spoor 100 bestaat uit witte, mooi gekapte kalkstenen blokken, en wordt geïnterpreteerd als een parament van een buitenmuur. Deze muur loopt in het verlengde van spoor 63 en waarschijnlijk sluit hij er ook op aan. Er moet echter op gewezen worden dat de afmetingen van de bakstenen verschillend zijn.

Op een bepaald moment is deze muur verbouwd geweest en is de oriëntatie binnen in de kamer veranderd waarbij de oriëntatie van het huidige gebouw aangenomen is. Spoor 97 heeft bakstenen van 26 cm bij 12 cm. Ze zijn 7 cm dik. Dit formaat is hetzelfde als de stenen die voor het huidige gebouw gebruikt zijn.

Fig. 16: Zicht op de verschillende vloeren in vlak 3.

Ten oosten en zuiden van deze kamer ligt een vloer, sporen 85 en 93, uit onregelmatige natuurstenen blokken (Fig. 16). In het profiel werd duidelijk dat deze twee sporen tot dezelfde vloer behoren. Het gaat hier om een vloer die ouder is dan de rood/zwarte vloer met spoornummer 88. Naast deze vloer zijn nog twee andere vloerfragmenten gevonden die gelijktijdig met deze natuurstenen vloer zijn. Spoor 94 is een vloer van gebakken ceramiektegels. Deze tegels zijn 12 cm bij 12 cm, rood en zwart. Of hierin een patroon zat is niet meer uit te maken omdat de vloer te fragmentair bewaard was. De tegels lagen vast in een kalkmortellaagje (spoor 108) met daaronder een zandbed (spoor 109). Naast spoor 94 lag een baksteen vloer met spoornummer 95. Het zijn

bakstenen van 26 cm bij 12 cm en 5 cm dik. Ook deze vloer lag vast in een kalkmortellaagje (spoor 108) met daaronder een zandbed (spoor 109).

Een deel van vlak drie was reeds uitgegraven tot op de nodige diepte. In dit deel werden de profielen ingetekend. Omwille van zware vochtproblemen en een slechte zichtbaarheid is het verloop van de muren (spoornummers 97, 99) in stippenlijn verder getekend op de vlaktekening. Het verloop van de muren werd bepaald op basis van de profielen van de put. Ten westen van deze muur was een groene zandige laag gelegen (spoor 106). Hierin is een boring gedaan. De groene zandige laag bleek 23 cm dik te zijn, hieronder zat een bruinere humusachtige laag van 56 cm dik. In deze laag werden nog kleine baksteenfragmentjes aangetroffen. Hieronder zat de natuurlijke bodem die bestond uit een grijze zandige laag met hierin enkel nog organisch materiaal.

In het oostelijk profiel was nog een oudere muur te zien (spoor 96). Deze muur is de enige die nog te zien is in vlakken vier en vijf. De bakstenen zijn 26 cm lang, 12 cm breed en 6 cm dik. de muur is in een staand verband gemetst. Dit is een metseltechniek die vanaf de late 13de eeuw voor het eerst voorkwam en vanaf de 14de eeuw tot ongeveer 1600 bijna uitsluitend gebruikt werd. Ook in de 17de eeuw zal dit verband nog zeer veel voorkomen¹¹. De vloeren die zichtbaar werden in vlak drie waren allemaal over deze muur heen gelegd.

5.2.4 Vlak vier

Vanaf hier werd enkel nog met de hand verdiept en enkel nog op de plaats waar de eigenlijke liftkoker zelf zou komen. De oppervlakte van het vlak bleef beperkt tot 3,75m².

Spoor 96, de muur die hierboven reeds gedeeltelijk besproken werd, is over de volledige breedte te zien (Fig. 17). Spoor 113 is het puin van deze muur. Blijkbaar is hij op een bepaald moment omver gevallen in oostelijke richting. Tussen spoor 96 en spoor 104 zat een zwarte houtskoolrijke laag. Omwille van het constant stromende water kon hiervan geen monster genomen worden. Vermoedelijk heeft deze laag wel te maken met het omvallen van de muur.

5.2.5 Vlak vijf

In vlak vijf werden maar drie sporen meer geregistreerd. Het eerste spoor is het deel van spoor 96 dat nog rechtop stond. Spoor 116 is een zandige grijze tot donkergrijze laag met wat houtskool en baksteen die ten oosten van spoor 96 lag. Hierin is ook een boring gedaan om te kijken of er gelijkenissen zouden zijn met de boring in spoor 106. Het bleek echter dat er een volledig andere opbouw in de bodem was. Spoor 116 bleek ongeveer 50 cm dik te zijn. Hieronder zat de natuurlijke bodem, een grijze zandige laag waarin geen bijmeningen meer voorkwamen.

---

¹¹ Wets 2008: 150-151.

Fig. 17: Vlak 4 in kamer 5.

5.3 Chronologie

Op basis van de sporen die geregistreerd werden kunnen 4 verschillende fases onderscheiden worden. Een datering van deze fases is niet altijd mogelijk gebleken omwille van het ontbreken van goed dateerbaar materiaal.

5.3.1 Fase 1

Het oudste spoor, spoor 96, is een muur in baksteen, gemetseld met kalkmortel. Omdat deze muur stratigrafisch onder alle andere structuren en vloeren zit, is hij bijgevolg het oudste spoor. De afmetingen van de bakstenen zijn dezelfde als deze van de volgende fase. Aan deze muur kunnen geen andere sporen of structuren gelinkt worden. Op een bepaald moment is dit gebouw verwoest geweest en de muur is omgevallen in oostelijke richting.

Het gebouw is heropgebouwd en aan de omvang van de funderingen te zien waarschijnlijk ook vergroot. Mogelijk is dit de fase waarbij er een gracht voor de poort liep en er ook een ophaalbrug werd voorzien. Dit gebouw had in een gedeelte een vloer uit onregelmatige natuurstenen blokken. Er zijn ook sporen van een rood/zwarte tegelvloer in ceramiek en een bakstenen vloer opgegraven. De buitenkant van het gebouw had een parament in witte kalksteen die mogelijk in verband te brengen is met de brug. Vermoedelijk kan deze fase in verband gebracht worden met het gebouw dat op de gravure van Gramaye uit 1610 te zien is.

Op een bepaald moment is er een herindeling van het gebouw gebeurd waarbij er een kamer is gerealiseerd die een vloer uit rode en zwarte ceramiektegels had. Deze vloer is over de natuurstenen blokken heen gelegd met een zandbed als egalisatielaag. De sporen die hiermee in verband gebracht worden,, situeren zich binnen een gebouw dat nog niet tot tegen de Molenbeek kwam. Op basis van de iconografische gegevens is dit dus te dateren voor 1649 omdat op de gravure van L. Vostermans het poortgebouw duidelijk tot tegen de Molenbeek komt waarbij zelfs een muur over de Molenbeek afgebeeld staat.

5.3.2 Fase 2

In deze fase is het poortgebouw uitgebreid tot tegen de Molenbeek. Op basis van de iconografische bronnen is dit reeds zo in 1649. Het lijkt er op dat dit gebouw de basis vormt voor het huidige gebouw.

De beerput, sporen 48 en 49, die tegen de Molenbeek aan gevonden werd staat vast in de muren van het huidige gebouw en wordt daarom ook tot deze fase gerekend.

5.3.3 Fase 3

In 1752 werd de poort voorzien van een verdieping. De benedenverdieping werd met gewelven overdekt. Langs de andere kant van de poortdoorgang waren er vier kamers waarvan er nu nog twee zichtbaar zijn. De gang met trap en een eerste kamer hierachter, waar een tegelvloer lag, hadden een vloer met een rood-zwart ruitmotief. De twee andere kamers hadden respectievelijk een baksteen vloer en een roodoranje ceramiek vloer. Door de betonkolommen die in 1926 aangebracht zijn, is de relatie tussen deze twee vloeren niet meer te achterhalen.

Een laatste spoor dat tot deze fase kan gerekend worden is spoor 97. Dit is een muurfragment dat opgebouwd is uit dezelfde grote bakstenen als het huidige gebouw en het heeft, in tegenstelling tot de oudere muurfragmenten hier aanwezig, ook dezelfde oriëntatie als het huidige gebouw.

5.3.4 Fase 4

Alle vloeren die in vlak één opgetekend zijn behoren tot de periode van voor 1926, vermits de betonnen structuur die werd aangebracht in 1926 doorheen de vloeren zijn gegaan. Hierbij kan nog vermeld worden dat de vloeren met spoornummers 8 en 2 ouder zijn dan al de andere vloeren in dit vlak. Het zijn vloeren van zwarte terracotta tegels van 20 cm bij 20 cm. Spoor 2 is een oudere toegang die op een bepaald moment verbouwd is tot een venster. Spoor 8 is een vloer die uit dezelfde terracottategels bestaat als spoor 2 en dus waarschijnlijk gelijktijdig is.

HOOFDSTUK 6 DE VONDSTEN

Het grootste deel van de vondsten bestaat uit monsters van de vloertegels. Hieronder worden de verschillende types besproken.

6.1 Cementtegels

De meeste cementtegels die gevonden werden zijn afwisselend zwart en wit van kleur. Ze zijn allemaal vierkant van vorm. De afmetingen variëren tussen 16 cm, 17 cm en 20 cm. Meestal zijn de tegels 2 cm dik, maar bij spoor 18 werden een tegels van 16 cm en 2,4 cm dik gevonden en in spoor 23 werden tegels van 17 cm en 2,3 cm dik gebruikt.

Bij spoor 7 is de tegel versierd met een floraal motief (Fig. 18). Dit is een tegel van 17 cm en hij is 2 cm dik.

Cementtegels worden beschouwd als een goedkope variant van de keramische tegel. De eerste Belgische tegels kwamen vermoedelijk rond 1840 op de markt. Het waren in het begin eerder monochrome tegels. Door de invoering van de perstechniek werd het mogelijk om gekleurde en versierde tegels te maken. Hierbij bestaat enkel de toplaag uit een gekleurde cement.

Fig. 18: Cementtegels met floraal motief.

6.2 Terracottategels

De terracottategels die gevonden werden, zijn zowel de blauw-grijze tot zwarte, reducerend gebakken tegels als de rode, oxiderend gebakken tegels. In kamer 1 (de hal) werd een vloer met enkel zwarte tegels gevonden. Ook in kamers 4 en 5 werden dergelijke tegels in situ gevonden. Het zijn telkens vierkante tegels met een zijde van 20 cm en 3 cm dik. Dit formaat is courant vanaf de 19de eeuw.

In kamer 2 is in vlak twee een restant van een rode terracotta vloer gevonden. De zijde van de vierkante tegels bedroeg 16 cm en de tegel was 2,5 cm dik.

In kamer 3 werden in vlak één en twee vloeren uit vierkante rode terracottategels met een zijde van 13,5 cm en een dikte van 2 cm gevonden.

Bij de rood/zwarte vloer met ruitmotief (cfr. 5.3.3) bestaat uit tegels met een zijde van 13,5cm en een dikte van 2,5 cm.

De laatste terracottavloeren die gevonden werden, lagen in kamer 5. Zowel van spoor 88 als van spoor 94 zijn de afmetingen van de tegels hetzelfde. De zijde is 12cm en de dikte 2,5cm.

Bij de meeste vloeren liggen de voegen afwisselend. Dit werd gedaan omdat bij de fabricage de tegels een klein beetje konden krimpen. Hierdoor zijn niet alle tegels identiek. Wanneer de tegels gelegd werden, zorgde men ervoor dat de breedte van de tegels per baan gelijk was, maar dit wilde niet zeggen dat alle banen even breed waren. Doordat de tegels niet allemaal even groot waren, kon men ook nooit een mooi resultaat krijgen als men de voegen gelijk zou leggen, zeker niet wanneer men een monochrome vloer legde.

De eerste tegels waren ongeveer 11,5cm op de zijde. In de loop der jaren zijn de tegels groter geworden, eerst tot 12,5/13cm en later 16 cm tot 19 cm. Vanaf de 19de eeuw was 20 cm de courante maat. Men kan stellen dat hoe kleiner de tegel was, hoe ouder.

Enkel bij de vloeren van sporen 88 en 94 liggen de voegen gelijk. Dit zijn alle twee vloeren met afwisselend een rode en een zwarte tegel. Op deze manier krijgt men een dambordpatroon. Om de vloer op deze manier te leggen zal de metserknaap de tegels gesorteerd moeten hebben op grootte.

6.3 Natuursteen

Op een aantal plaatsen werd, zowel voor de vloer als voor architecturale versieringen, ook natuursteen gebruikt. Op vijf plaatsen is voor de vloer natuursteen gebruikt.

Sporen 41 en 42 bestaan uit grote regelmatig gekapte vierkante witte natuursteenblokken met een zijde van 30 cm. De stenen zijn ongeveer 6,5cm dik.

Spoor 17 is een deurdorpel die uit drie vierkante stenen bestaat in een blauwe hardsteen. De stenen hebben een zijde van 30cm.

Sporen 85 en 93 zijn waarschijnlijk dezelfde vloer. Hij bestaat uit onregelmatig gekapte blokken natuursteen die naast elkaar geplaatst werden. De bovenkant was glad geworden, waarschijnlijk door langdurig gebruik.

Verder is er ook natuursteen gebruikt in de architectuur van het gebouw. Spoor 100, een muurfragment dat tot een van de oudere fases van de poort behoorde, was bekleed met een witte natuurstenen boord die zich ter hoogte van het toenmalig vloerniveau bevond (Fig. 19).

Parament in witte natuursteen (vlak 3 in kamer 5).

6.4 Ceramiek

De ceramiek bestaat vooral uit rood geglazuurd aardewerk. Er werden twee fragmenten van de rand van een schaal opgegraven. De rand is langs de bovenzijde geknikt en heeft op het uiteinde een verdikking. Het loodglazuur zit enkel op de binnenzijde van de schotel. Het baksel is roodbruin van kleur met rode chamotte als magering.

Een ander randfragment is van een pot. Het loodglazuur ligt langs de binnenkant van de rand en is een beetje op de buitenkant afgelopen. De kleur van het baksel is oranje en er zit een magering van rode chamotte in.

Er werd één wandfragment van wit geglazuurd aardewerk gevonden. Over de vorm kan niets vermeld worden. Het loodglazuur zit zowel op de binnen als op de buitenkant.

Ten slotte werd nog een bodemfragment van een klein schaalpje in porselein opgegraven. Hiervan is een deel van de rand ook aanwezig. Het is langs de binnenzijde versierd met een blauwe dubbele rand met hieronder twee golvende lijnen die elkaar kruisen. Dit wordt tussen de 18de en 19de eeuw gedateerd.

6.5 Overige

In spoor 114 werden verschillende fragmenten van daktegels aangetroffen. Deze waren 14cm breed en hadden op de onderkant een nok zitten. Deze zit ongeveer op 5,5cm van de linkerrand en is 3 cm lang. Op basis van de stratigrafische positie kunnen deze tegels tot de oudste fase van de poort

gerekend worden. De daktegels werden normaal met een overlapping van twee derde geplaatst en kwamen voor vanaf de middeleeuwen tot de 17de eeuw. Soms was het onderste deel dat niet overlapte geglazuurd¹².

Nog in spoor 114 werd een fragment van een maalsteen gevonden. Op de onderzijde zijn nog veel kasporen te zien. Op de bovenzijde werden gebruikssporen aangetroffen.

---

¹² Haslinghuis-Janse 1997: 139-140.

HOOFDSTUK 7   INTERPRETATIE EN BESLUIT

Van de oudste fase van de poort is maar één muur gedeeltelijk teruggevonden. Dit gebouw was kleiner dan het huidige gebouw en had een iets andere oriëntatie. Het was opgebouwd met bakstenen en kalkmortel en is waarschijnlijk door een brand verwoest geweest waarbij de muur in oostelijke richting omgevallen is. De poort is dan op ongeveer dezelfde plaats en met dezelfde oriëntatie herbouwd. Het is deze fase die waarschijnlijk overeenkomt met de poort die op de gravure van Gramaye (1610) te zien is. Het was een gebouw zonder verdieping, opgebouwd uit bakstenen en kalkmortel. De dakbedekking bestond uit daktegels zonder glazuurlaag. De vloeren bestonden deels uit onregelmatig gekapte natuurstenen blokken, deels uit rode en zwarte terracotta tegels en deels uit bakstenen. Er werden sporen teruggevonden die wijzen op een verbouwing waarbij een nieuwe kamer gecreëerd werd die een vloer in rode en zwarte terracottategels had. Deze vloer is deels over de natuurstenen blokken gelegd. Voor dit gebouw liep een gracht en de muur langs deze gracht was afgeboord met mooi gekapte natuurstenen blokken. Deze kunnen mogelijk met een brug of ophaalbrug, zoals op de gravure, te maken hebben. Het gebouw zelf kwam op dit moment nog niet tot tegen de Molenbeek. In de zone tussen de Molenbeek en het gebouw werden sporen van een waterput gevonden.

Op een bepaald moment is het gebouw uitgebreid tot tegen de Molenbeek. In deze fase is ook de oriëntatie van het gebouw veranderd. Deze fase vormt de basis voor het huidige gebouw. Binnen in het gebouw, tegen de Molenbeek aan, bevond zich een beerput.

In 1752 werd de poort voorzien van een verdieping waarbij het gelijkvloers overwelfd werd. Langs de rechterkant van de poort, de kant die langs de Molenbeek ligt, werden sporen van minstens 3 kamers gevonden. Langs de linkerkant van de poort zijn 4 kamers te onderscheiden. De trappenhal, een kamer met een vloer van terracottategels waarbij de rode en zwarte tegels in een ruitmotief lagen. Deze vloer is waarschijnlijk de originele vloer. Verder is er nog een kamer met een rode terracotta vloer en een kamer met een bakstenen vloer. In het zandbed dat boven deze vloeren lag, werd op sommige plaatsen redelijk wat leisteen gevonden wat op een dakbedekking in leien kan wijzen.

Binnen deze volumes zijn een aantal vloeren gevonden die later aangebracht werden. Zo is er in de trappenhal een zwarte terracottavloer gevonden met tegels van 20cm zijde. Op basis van het formaat van deze tegels wordt deze vloer eerder in de 19de eeuw gedateerd. Dezelfde vloer werd aan de rechterkant van de poort ook teruggevonden aan de originele ingang van dit deel en in de kamer die langs de Molenbeek ligt, boven de beerput.

Ergens tussen de 19de en 20ste eeuw zijn er over de volledige poort zwarte en witte cementtegels geplaatst. In 1926 is de poort afgebrand en werden in twee delen van de poort de gewelven vervangen en ondersteund door een grote betonnen constructie die ook in de vloer doorgetrokken werd en zo door deze vloer van cementtegels heen is gegaan.

BIBLIOGRAFIE

BAISIER C, KLINCKAERT J. & VAN LANI S. 2002: *In Hoc Signo. Een kennismaking met de christelijke en bijbelse symboliek*, Heverlee.

BAISIER C. & VAN LANI S. 2003: *Met zicht op de abdij: de iconografie van de abdij van Park*, Heverlee.

BAISIER C. & VAN LANI S. 2004: *In Paradisum: Natuur en tuin in de christelijke beeldentaal*, Heverlee.

BEYEN S. & D. NUYTTEN 2008: De tuinpaviljoentjes van de parkabdij in Heverlee, *Monumenten, Landschappen en Archeologie 27/3*, Brugge, 49-58.

HASLINGHUIS-JANSE 1997: *verklarend woordenboek van de westerse architectuur en bouwhistorie, bouwkundige termen*, Leiden.

LAWRENCE C.H. 2004: *Kloosterleven de Middeleeuwen in West-Europa en de Lage Landen*, Amsterdam.

SMEETS M. 2008a: Archeologisch onderzoek in het Locutorium van de Abdij van Park (Heverlee, Leuven, VI.-Bt), in: HENDERICKX L. & MEES N. (EDS.) 2008: *Archaeologia Mediaevalis 31*, Namen, p. 101-104.

SMEETS M. 2008b: Het archeologisch onderzoek van het Locutorium van de abdij van park, *Archeologie 2008, Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant*, Leuven, 16-18.

SMEYERS M. 1979: *De Abdij van Park. 850 jaar Premonstratenzerleven*, Heverlee.

VAN ERMEN E., VANHOVE L. & VAN LANI S. 2000: *Kaartboek van de Abdij van Park 1665*, Brussel.

VAN LANI S. 1999: *De nobertijnenabdij van Park*, Leuven.

VAN UYTVEN R. (ED.) 1980: Leuven. "De beste stad van Brabant". Deel I: De geschiedenis van het stadsgewest Leuven tot omstreeks 1600, in: *Arca Lovaniensis. Artes atque historiae reserans documenta 7*, Leuven.

VERREES W. 1970: *Abdij van 't Park, Heverlee. Historisch overzicht en bezoek aan de abdij*, Leuven.

WETS T. 2008: Vroeg baksteengebruik in Brugge, *Middeleeuwse baksteenarchitectuur in Vlaanderen en Noord-Europa*, Koksijde, 147-162.

BIJLAGE 1 SPORENINVENTARIS

Sp. Nr.	WP	VL	Aard	beschrijving
1	2	1	vloer	gegoten tegels, 20/20, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel
2	2	1	vloer	zwarte gebakken terracotte tegels, 20/20, ligt op zandbed in cementmortel
3	2	1	fundering schouwmantel	baksteen en kalkmortel
4	2	1	fundering schouw	baksteen en kalkmortel
5	2	1	vloer	gegoten tegels, 20/20, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel
6	2	1	fundering	beton
7	2	1	vloer	4 tegels samen maken 1 motief (floraal), de rand van de vloer is afgebakend met een ander motief bestaande uit 2 tegels (floraal), ligt op zandbed in cementmortel
8	2	1	vloer	zwarte gebakken terracotte tegels, 20/20, lopen onder de versterking door, ligt op zandbed in cementmortel
9	2	1	laag	zandbed onder spoor 8, GoGI
10	2	1	vloer	steen waarin een gat zit dat dienst deed als scharnierpunt voor de deur
11	2	1	dorpel	dorpel in blauwe hardsteen, doet dienst als daghoogte van werkput 2
12	1	1	vloer	gegoten tegels, 16/16, zwart en wit afwisselend = spoor 18, ligt op zandbed in cementmortel
13	1	1	laag	zandbed, GoGI, ligt onder spoor 12 en op spoor 14
14	1	1	vloer	rood-oranje ceramiektegels met een glazuurlaag, ligt op zandbed in kalkmortel
15	1	1	dorpel	blauwe hardsteen
16	1	1	vloer	gegoten tegels, 16/16, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel
17	1	1	dorpel	blauwe hardsteen tegels 30/30, ligt op zandbed in cementmortel
18	1	1	vloer	gegoten tegels, 16/16, zwart en wit afwisselend = spoor 12, ligt op zandbed in cementmortel
19	1	1	vloer	gegoten tegels, 20/20, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel
20	1	1	vloer	gegoten tegels, 16/16, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel
21	1	1	vloer	gegoten tegels, 17/17, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel
22	1	1	deuropening	deuropening uitgebroken in muur
23	1	1	vloer	gegoten tegels, 17/17, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel

24	1	1	vloer	gegoten tegels, 16/16, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel
25	1	1	vloer	aanzet voor huidige trap, betontegels in stukken gezaagd
26	1	1	vloer	gegoten tegels, 20/20, zwart en wit afwisselend, ligt op zandbed in cementmortel
27	1	1	vloer	oude deuropening, gegoten tegels, zwart en wit afwisselend, 17/17, ligt op zandbed in cementmortel
28	1	2	vloer	rode baksteentegel, 16/16, fragmentair bewaard, ligt op zandbed in kalkmortel
29	1	2	deuropening	deuropening uitgebroken in muur, hoort bij spoor 12 en 18
30	1	2	riolering	ceramiekbuizen met doormeter 10cm, ligt in spoor 13 en spoor 40
31	1	2	put	baksteen en kalkmortel
32	1	2	riolering	ceramiekbuizen met doormeter 10cm, ligt in spoor 13 en spoor 40
33	1	2	put	deksel van afvoerputje in steen en kalkmortel
34	1	2	fundering	baksteen en kalkmortel, ligt onder spoor 27
35				
36				
37				
38	1	3	vloer	bakstenen, 12/24, fragmentair bewaard, veel Hk-sporen tussen de voegen, liggen op een zandbed
39	1	3	vloer	bakstenen, 12/24, fragmentair bewaard, veel Hk-sporen tussen de voegen, liggen op een zandbed
40	1	3	vloer	gebakken baksteentegels, 13,5/13,5, zwart en rood, in ruitvormig patroon, liggen in kalkmortel
41	1	3	vloer	witte natuursteen tegels, 30/30, liggen in kalkmortel
42	1	3	vloer	witte natuursteen tegels, 30/30, liggen in kalkmortel
43	1	3	fundering	beton
44	1	3	laag	DBrZw, Bs, Hk, Kalk
45	1	3	vloer	blauwe hardsteen, in zandbed gelegd
46	1	3	paalgat	BrGr, Bs, Hk
47	1	3	paalgat	BrGr, Hk
48	2	2	vulling beerput	BrGr, Hk, Bs, Mortel
49	2	2	muur	baksteen gemetst met kalkmortel, baksteen= 11/22/6
50	2	2	muur	baksteen gemetst met kalkmortel, baksteen = 7/14/4
51	2	2	muur	baksteen gemetst met kalkmortel, baksteen = 7/14/4
52	2	2	laag	Zw, HK-laag
53	2	2	muur	baksteen gemetst met kalkmortel, baksteen = 7/14/4
54	2	2	laag	Br, Hk, Mortel, Bs
55	2	2	laag	BrRo, Hk, Mortel, Bs
56	2	2	vloer of muur	baksteen, 7/14/4
57	2	2	muur	vervolg spoor 53
58	2	2	laag	Ro, Baksteenlaag, hk

59	2	2	fundering	Fundering voor steunbeer gewelf
60	2	2	muur of fundering	baksteen en kalkmortel
61	2	2	laag	Hk-laag, Zw, Bs
62	2	2	laag	RoOrGlgevekt, Bs, Hk
63	2	2	muur	baksteen, 11/22/6
64	2	2	laag	Gl, zandbed, Bs
65	2	2	muur	baksteen, 11/22/6
66	2	2	muur	baksteen, 11/22/6
67	2	2	laag	BrGr, Bs, Hk, Mortel
68	2	2	uitbraakspoor	vervolg spoor 65, RoBr, Veel Bs, Hk
69	2	2	laag	Gr, Bs, Hk, Leisteen
70	2	2	muur	in ronde gemetst, waterput?, baksteen = 11/22/6
71	2	2	laag	BrGr, Bs, Hk, Mortel
72	2	2	laag	Zandbed met veel puin, GlBr, Bs, Leisteen, Hk, Natuursteen
73	2	2	fundering	baksteen fundering voor steunbeer van gewelf
74	2	2	laag	zandbed, GrGlgevekt
75	2	2	laag	BrGrGo, Hk, Bs, Leisteen, Metaalslak, natuursteen
76	2	2	laag	LGrBr, Bs, Hk, Mortel
77	2	2	muur	Baksteen gemetst met klei, baksteen= 7/14/4
78	2	2	laag	Gr, Hk, Bs, Mortel
79	2	2	vloer	Ro, opgebouwd uit witte kalkmortel en baksteenfragmenten
80	2	2	laag	Zandbed, Gl met Gr vlekken
81,1	2	2	muur	Witte kalkmortel
81,2	2	2	muur	Witte kalkmortel
81,3	2	2	laag	Gl zandbed
81,4	2	2	laag	DBr, Hk, Ligt op dun laagje kalk
81,5	2	2	muur	Witte kalkmortel
81,6	2	2	muur	Witte kalkmortel
81,7	2	2	laag	DBr, Hk, Ligt op dun laagje kalk
81,8	2	2	laag	LGrGlgevekt, Kalk, Bs, Hk
82	2	2	laag	Gl zandbed met veel Bs, en mortel
83	2	2	laag	GrBr, veel puin (Bs, leisteen, mortel)
84	2	2	laag	Gl zandbed onder spoor 1
85	2	3	vloer	onregelmatig gekapte natuursteen, loopt onder spoor 87, 88, 90, 91, 92 en 96
86	2	3	muur	baksteen gemetst met kalkmortel, baksteen = 26/12/5
87	2	3	vloer	plint in baksteen= 26/12
88	2	3	vloer	gebakken terracotta tegels, 12/12, zwart en rood afwisselend
89	2	3	laag	zandbed met redelijk wat bouwpuin, Bs, Mortel
90	2	3	muur	baksteen gemetst met kalkmortel, baksteen = 26/12/5
91	2	3	vloer	plint in baksteen (26/12)

92	2	3	vloer	deuropening? In spoor 90, baksteen= 17,5/8,5/4
93	2	3	vloer	idem spoor 85
94	2	3	vloer	gebakken terracotta tegels, 12/12, zwart en rood
95	2	3	vloer	bakstenen in zandbed, 26/12/5
96	2	3	muur	bakstenen gemetst met kalkmortel, 12/26/6
97	2	3	muur	bakstenen gemetst met kalkmortel, 12/26/7, zijn hetzelfde als de huidige muur
98	2	3	muur	bakstenen gemetst met kalkmortel, 26/12/6
99	2	3	muur	bakstenen gemetst met kalkmortel, 26/12/6
100	2	3	muur	bekleding in witte kalksteen
101	2	3	laag	idem als spoor 79?
102	2	3	laag	idem als spoor 79?
103	2	3	laag	idem als spoor 82?
104	2	3	fundering	bakstenen gemetst met kalkmortel, fundering van spoor 97, 98 en 99
105	2	3	fundering	bakstenen gemetst met kalkmortel, fundering van spoor 97, 98 en 99
106	2	3	laag	Gr Zandbed
107	2	3	laag	Zw veel Hk, Bs, puin
108	2	3	laag	Kalkmortel laag onder vloer (spoor 94)
109	2	3	laag	Zandbed onder spoor 94 en 108
110				
111	2	3	laag	DGrZw, Bs, mortel, Hk, leisteel
112	2	3	laag	kalkmortellaag
113	2	4	muur	hoort bij spoor 96, omgevallen muur, baksteen met kalkmortel (12/26/6)
114	2	4	laag	DGrZwGo, veel Hk
115	2	4	laag	GrGo, puinlaag, Bs, mortel, Hk = bouwput van huidige muur
116	2	5	laag	GrDGr, Zandig, Bs, Hk
117	2	5	laag	GrGo, puinlaag, Bs, Hk, Mortel
118	2	5	laag	GrGo met Br vlekken, Bs, mortel, Hk

BIJLAGE 2 VONDSTENINVENTARIS

Vondstnummer	Sp. Nr.	WP	VL	Inhoud	Beschrijving
HE-09-PAMA-001	4	2	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 20/20, 2 cm dik
HE-09-PAMA-002	5	2	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 20/20, 2 cm dik
HE-09-PAMA-003	7	2	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, floraal motief waarbij 4 tegels één volledig motief maken, 17/17, 2 cm dik
HE-09-PAMA-004	7	2	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, floraal motief waarbij 2 tegels één volledig motief maken, 17/17, 2 cm dik
HE-09-PAMA-005	8	2	1	Monster vloertegels	Vierkante terracottategel, zwart, 20/20, 3cm dik
HE-09-PAMA-006	12	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegel, zwarte en witte, 16/16, 2 cm dik
HE-09-PAMA-007	12	1	1	Monster	Zandbed
HE-09-PAMA-008	13	1	1	Monster	Zandbed
HE-09-PAMA-009	13	1	1	Monster	
HE-09-PAMA-010	14	1	1	Monster vloertegels	Vierkante terracottategel, rood, 13,5/13,5, 2 cm dik
HE-09-PAMA-011	14	1	1	Monster	Zandbed
HE-09-PAMA-012	16	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 16/16, 2,3 cm dik
HE-09-PAMA-013	16	1	1	Monster	Zandbed
HE-09-PAMA-014	18	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 16/16, 2,4 cm dik
HE-09-PAMA-015	19	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 20/20, 2 cm dik
HE-09-PAMA-016	20	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 16/16, 2 cm dik
HE-09-PAMA-017	21	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 17/17, 2 cm dik
HE-09-PAMA-018	22	1	1	Ceramiëk	Roodgeglazuurde randscherf
HE-09-PAMA-019	23	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 17/17, 2,3 cm dik
HE-09-PAMA-020	24	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte 16/16, 2 cm dik
HE-09-PAMA-021	26	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte, 20/20, 2 cm dik
HE-09-PAMA-022	27	1	1	Monster vloertegels	Vierkante cementtegels, zwarte en witte , 17/17, 2 cm dik
HE-09-PAMA-023	28	1	2	Monster vloertegels	Vierkante terracottategels, rood, 16/16, 2,5cm dik

HE-09-PAMA-024	28	1	2	Monster	Zandbed
HE-09-PAMA-025	38	1	3	Monster baksteenvloer	Baksteen, 25/11, 6cm dik
HE-09-PAMA-026	39	1	3	Monster baksteenvloer	Baksteen, 25/11, 6cm dik
HE-09-PAMA-027	38- 39	1	3	Monster	Zandbed
HE-09-PAMA-028	40	1	3	Monster vloertegels	Vierkante terracottategel, zwarte en rode, 13,5/13,5, 2,5 cm dik
HE-09-PAMA-029	40	1	3	Monster	Zandbed
HE-09-PAMA-030	41	1	3	Monster vloertegels	Vierkante witte natuursteentegel, 30/30, 6,5 cm dik
HE-09-PAMA-031	45	1	3	Monster vloertegels	Vierkante terracottategel, zwarte, 20/20, 3 cm dik
HE-09-PAMA-032	48	2	2	Ceramiëk	Roodgeglazuurd: Rand van een schaal en een voet, porcelein: rand van een tas, Protosteengoed: wandfragment
HE-09-PAMA-033	48	2	2	Bot	Dierlijk
HE-09-PAMA-034	71	2	2	Ceramiëk	Witgeglazuurde wandscherf
HE-09-PAMA-035	75	2	2	Metaal	Metaalslakken
HE-09-PAMA-036	88	2	3	Monster vloertegels	Vierkante terracottategel, Rode en zwart, 12/12, 2,5 cm dik
HE-09-PAMA-037	91	2	3	Monster	Kalkmortellaag
HE-09-PAMA-038	93	2	3	Monster vloertegels	Witbeige natuursteen, onregelmatig gekapte blokken
HE-09-PAMA-039	94	2	3	Monster vloertegels	Vierkante terracottategels, rode en zwarte, 12/12, 2,5 cm dik
HE-09-PAMA-040	98	2	3	Monster	Mortel
HE-09-PAMA-041	99	2	3	Monster	Mortel
HE-09-PAMA-042	100	2	3	Monster	Mortel
HE-09-PAMA-043	100	2	3	Monster	Steen
HE-09-PAMA-044	114	2	4	Terracotta	Dakpantegel, 14cm breed, de nok zit vanaf de linkerrand op 5,5cm en is 3 cm breed
HE-09-PAMA-045	114	2	4	Steen	Fragment van een maalsteen, veel kasporen op de onderzijde

BIJLAGE 3 HOOGTELIJST

VL	WP	Sp. Nr.	Oriëntatie	Hoogte t.o.v. dorpel
1	2	1	noordoosten	-28
1	2	1	zuidnoosten (doorgang)	-29
1	2	1	midden	-27,5
1	2	1	zuidwesten	-27
1	2	1	zuidoosten	-27
1	2	5	noordoosten (doorgang)	-29
1	2	7	oosten	-28,5
1	2	7	noordwesten	-28
1	2	8	midden	-29
1	2	11	midden	-29
2	2	op niveau uitgegraven	westen	-49
2	2	op niveau uitgegraven	oosten	-50
3	2	85	oosten	-97
3	2	85	westen	-89
3	2	86	midden	-78
3	2	88	oosten	-81
3	2	88	westen	-84
3	2	89	midden	-87
3	2	90	midden	-80
3	2	93	midden	-86
3	2	95	midden	-85
3	2	96	midden	-109
3	2	97	midden	-70
3	2	99	noorden	-70
3	2	99	zuiden	-144
3	2	100	noorden	-81
3	2	100	midden	-95
3	2	100	zuiden	-90
3	2	102	midden	-84
3	2	103	midden	-90
3	2	106	midden	-155
3	2	106	boring: laag 1	-289
3	2	106	boring: laag 2	-345
3	2	106	Boring: gestopt op	-375
3	2	A		-49
3	2	B		-61

3	2	C		-68
3	2	D		-68
4	2	96	westen	-109
4	2	96	midden	-105
4	2	96	midden	-106
4	2	96	oosten	-105
4	2	113	westen	-114
4	2	113	noordoosten	-118
4	2	113	zuidoosten	-105
4	2	113	zuidwesten	-112
4	2	114	midden	-116
4	2	115	noorden	-107
4	2	115	zuiden	-116
5	2	96	westen	-109
5	2	96	midden	-109
5	2	96	oosten	-105
5	2	115	midden	-138
5	2	116	midden	-142
5	2	116	Boring: laag 1	-172
5	2	116	Boring: gestopt op	-272
5	2	A		-81
5	2	B		-82
5	2	C		-65
1	1	12	oosten	-21,5
1	1	12	westen	-21,5
1	1	13	midden	-27
1	1	14	midden	-30,5
1	1	15	midden	-23
1	1	17	midden	-22
1	1	19	midden	-21
1	1	21	midden	-22,5
1	1	22	midden	-23
1	1	23	midden	-22,5
1	1	25	midden	-21
2	1	28	midden	-25
2	1	29	midden	-22,5
2	1	30	noorden	-30
2	1	30	zuiden	-29
2	1	31	midden	-25,5
2	1	32	noorden	-27

2	1	32	zuiden	-35
2	1	33	midden	-29
2	1	34	midden	-27,5
3	1	14	oosten	-28,5
3	1	14	westen	-30
3	1	38	zuidoosten	-30,5
3	1	38	zuidwesten	-32
3	1	38	noorden	-31
3	1	39	oosten	-31
3	1	39	westen	-31
3	1	40	noorden	-38
3	1	40	oosten	-36
3	1	40	zuiden	-39
3	1	40	westen	-38
3	1	40	midden	-41
3	1	41	midden	-38
3	1	45	noorden	-37
3	1	45	zuiden	-37
3	1	42	midden	-37
3	1	43	midden	-35
3	1	44	midden	-38
4	1	uitgegraven op niveau	midden	-38

BIJLAGE 4 FOTAINVENTARIS

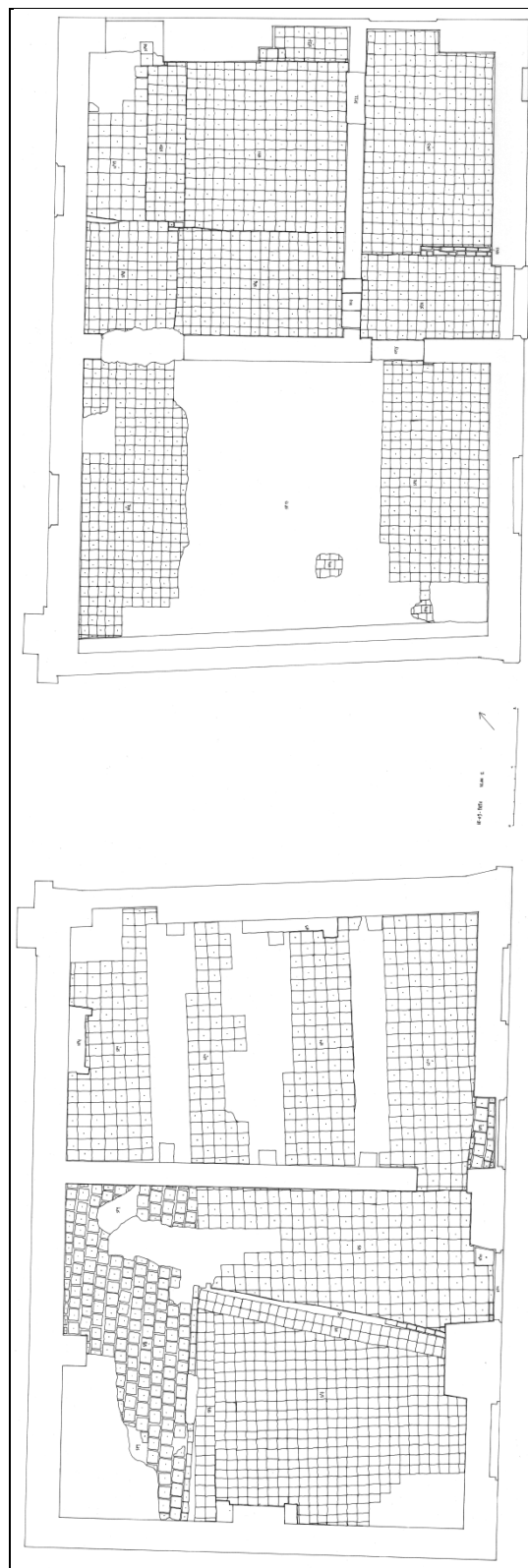
Fotonummer	WP	VL	Sp. Nr.	Beschrijving
he-09-pama-001	1			Overzicht
he-09-pama-002	1			Overzicht
he-09-pama-003	1			Overzicht
he-09-pama-004	1			Overzicht
he-09-pama-005	1			Profiel kijkput
he-09-pama-006	1			Profiel kijkput
he-09-pama-007	1			Profiel kijkput
he-09-pama-008	1			Profiel kijkput
he-09-pama-009	1			Profiel kijkput
he-09-pama-010	1			Profiel kijkput
he-09-pama-011	1			Profiel kijkput
he-09-pama-012	1			Profiel kijkput
he-09-pama-013	1			Profiel kijkput
he-09-pama-014	1			Profiel kijkput
he-09-pama-015	1			Profiel kijkput
he-09-pama-016	1			Profiel kijkput
he-09-pama-017	1			Profiel kijkput
he-09-pama-018	2	1		Overzicht
he-09-pama-019	2	1		Overzicht
he-09-pama-020	2	1	2	Detail
he-09-pama-021	2	1	3	Detail
he-09-pama-022	2	1	3	Detail
he-09-pama-023	2	1	4	Detail
he-09-pama-024	2	1		Overzicht
he-09-pama-025	2	1		Overzicht
he-09-pama-026	2	1	1	Detail
he-09-pama-027	2	1	1	Detail
he-09-pama-028	2	1		Overzicht
he-09-pama-029	2	1		Overzicht
he-09-pama-030	2	1		Overzicht
he-09-pama-031	2	1		Overzicht
he-09-pama-032	2	1		Overzicht
he-09-pama-033	2	1		Overzicht
he-09-pama-034	2	1		Overzicht
he-09-pama-035	2	1		Overzicht
he-09-pama-036	2	1		Overzicht
he-09-pama-037	2	1		Overzicht
he-09-pama-038	2	1		Overzicht

he-09-pama-039	2	1	5	Detail
he-09-pama-040	2	1	6	Detail
he-09-pama-041	2	1	7	Detail
he-09-pama-042	2	1	8	Detail
he-09-pama-043	2	1	8	Detail
he-09-pama-044	2	1	9	Detail
he-09-pama-045	2	1	7	Detail
he-09-pama-046	2	1	5	Detail
he-09-pama-047	2	1	7	Detail
he-09-pama-048	2	1	7	Detail
he-09-pama-049	2	1	10, 11	Detail
he-09-pama-050	1	1		Overzicht
he-09-pama-051	1	1	12	Detail
he-09-pama-052	1	1	13, 14	Detail
he-09-pama-053	1	1	15	Detail
he-09-pama-054	1	1		Overzicht
he-09-pama-055	1	1		Overzicht
he-09-pama-056	1	1		Overzicht
he-09-pama-057	1	1		Overzicht
he-09-pama-058	1	1		Overzicht
he-09-pama-059	1	1	16	Detail
he-09-pama-060	1	1	17	Detail
he-09-pama-061	1	1	18	Detail
he-09-pama-062	1	1	19	Detail
he-09-pama-063	1	1	20, 21	Detail
he-09-pama-064	1	1	26	Detail
he-09-pama-065	1	1	22	Detail
he-09-pama-066	1	1	23	Detail
he-09-pama-067	1	1	24	Detail
he-09-pama-068	1	1	25	Detail
he-09-pama-069	1	1	27	Detail
he-09-pama-070	1	2		Overzicht
he-09-pama-071	1	2		Overzicht
he-09-pama-072	1	2		Overzicht
he-09-pama-073	1	2	28	Detail
he-09-pama-074	1	2	29	Detail
he-09-pama-075	1	2	30	Detail
he-09-pama-076	1	2	31, 32, 33	Detail
he-09-pama-077	1	2	34	Detail
he-09-pama-078	1	3		Overzicht
he-09-pama-079	1	3		Overzicht

he-09-pama-080	1	3		Overzicht
he-09-pama-081	1	3		Overzicht
he-09-pama-082	1	3		Overzicht
he-09-pama-083	1	3	14	Detail
he-09-pama-084	1	3	38, 39	Detail
he-09-pama-085	1	3	40	Detail
he-09-pama-086	1	3	41	Detail
he-09-pama-087	1	3	41	Detail
he-09-pama-088	1	3	43, 44	Detail
he-09-pama-089	1	3	45	Detail
he-09-pama-090	1	3	45	Detail
he-09-pama-091	1	3	30	Detail
he-09-pama-092	1	3	30	Detail
he-09-pama-093	2	2		Overzicht
he-09-pama-094	2	2		Overzicht
he-09-pama-095	2	2		Overzicht
he-09-pama-096	2	2	48, 49, 50	Detail
he-09-pama-097	2	2	51, 52, 53, 54	Detail
he-09-pama-098	2	2	55, 56, 57, 58	Detail
he-09-pama-099	2	2	59, 60	Detail
he-09-pama-100	2	2	61, 62, 63, 64	Detail
he-09-pama-101	2	2	65, 66, 67, 68, 69	Detail
he-09-pama-102	2	2	70, 71	Detail
he-09-pama-103	2	2	72, 73	Detail
he-09-pama-104	2	2	74	Detail
he-09-pama-105	2	2	75, 76, 77	Detail
he-09-pama-106	2	2		Overzicht
he-09-pama-107	2	2	78	Detail
he-09-pama-108	2	2	79	Detail
he-09-pama-109	2	2	79	Detail
he-09-pama-110	2	2	79	Detail
he-09-pama-111	2	2	79	Detail
he-09-pama-112	2	2	79	Detail
he-09-pama-113	2	2	80	Detail
he-09-pama-114	2	2	81	Detail
he-09-pama-115	2	2	82	Detail
he-09-pama-116	2	2	83	Detail
he-09-pama-117	2	2	83	Detail
he-09-pama-118	2	2	84	Detail
he-09-pama-119	1	4		Overzicht

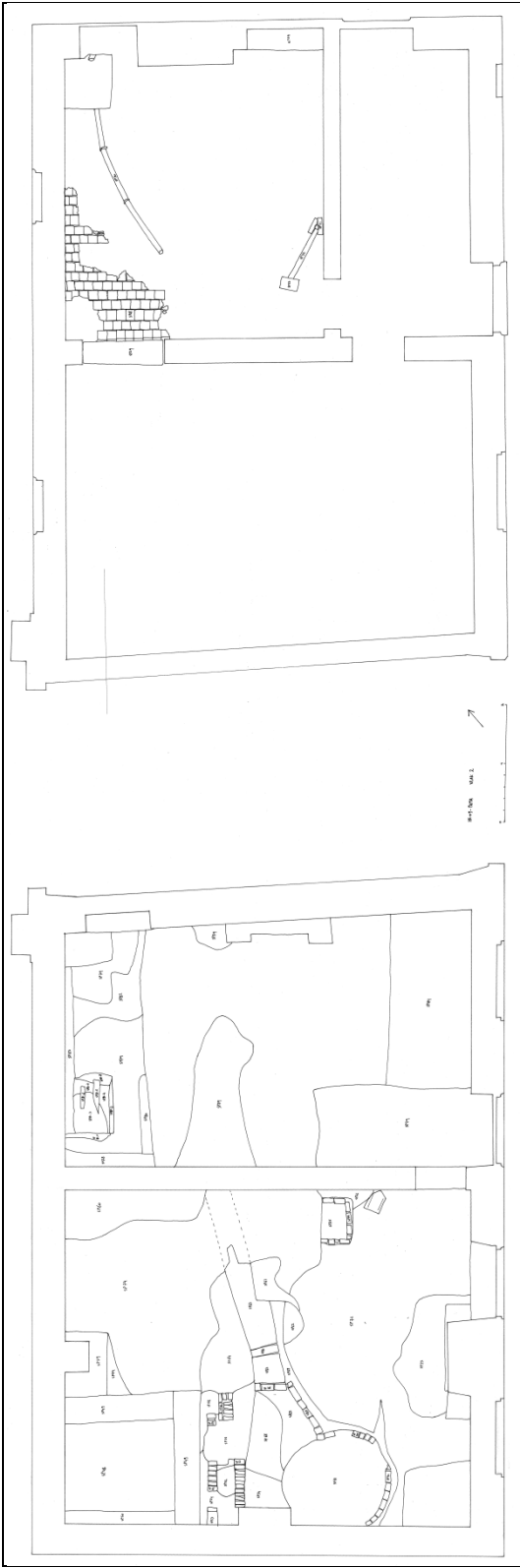
he-09-pama-120	1	4		Overzicht
he-09-pama-121	2	3		Overzicht
he-09-pama-122	2	3		Overzicht
he-09-pama-123	2	3		Overzicht
he-09-pama-124	2	3		Overzicht
he-09-pama-125	2	3		Overzicht
he-09-pama-126	2	3	97, 98, 99, 100	Detail
he-09-pama-127	2	3	97, 98, 99, 100	Detail
he-09-pama-128	2	3	97, 98, 99, 100	Detail
he-09-pama-129	2	3	102	Detail
he-09-pama-130	2	3	88, 89	Detail
he-09-pama-131	2	3	90, 91	Detail
he-09-pama-132	2	3	93, 94, 95, 108	Detail
he-09-pama-133	2	3	95, 94	Detail
he-09-pama-134	2	3	92	Detail
he-09-pama-135	2	3	85, 86, 87	Detail
he-09-pama-136	2	3		Profiel
he-09-pama-137	2	3		Profiel
he-09-pama-138	2	3		Profiel
he-09-pama-139	2	3		Profiel
he-09-pama-140	2	4		Overzicht
he-09-pama-141	2	4		Overzicht
he-09-pama-142	2	4		Overzicht
he-09-pama-143	2	4		Overzicht
he-09-pama-144	2	4		Overzicht
he-09-pama-145	2	4		Overzicht
he-09-pama-146	2	4		Overzicht
he-09-pama-147	2	5		Overzicht
he-09-pama-148	2	5	96	Detail
he-09-pama-149	2	5		Overzicht
he-09-pama-150	2	5		Overzicht
he-09-pama-151	2	5		Profiel
he-09-pama-152	2	5		Profiel
he-09-pama-153	2	5		Profiel
he-09-pama-154	2	5		Profiel
he-09-pama-155	2	5		Profiel
he-09-pama-156	2	5		Profiel
he-09-pama-157	2	5		Profiel
he-09-pama-158	2	5		Profiel

BIJLAGE 5 OPGRAVINGSPLANNEN

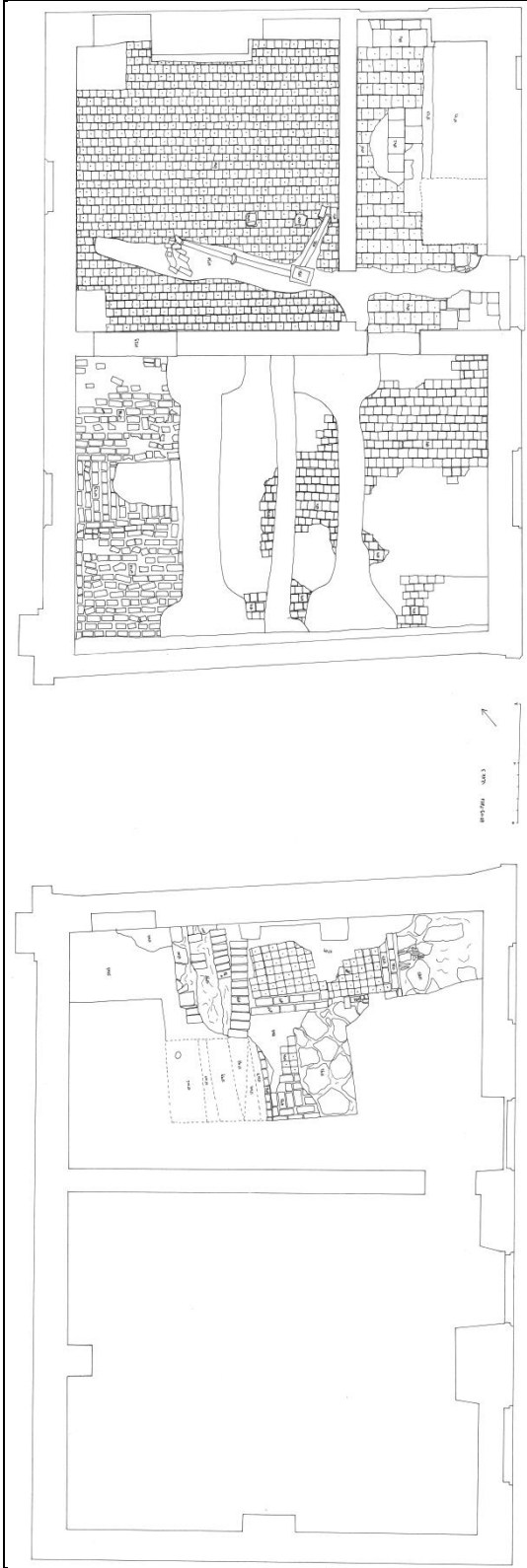

Opmetingsplan vlak 1

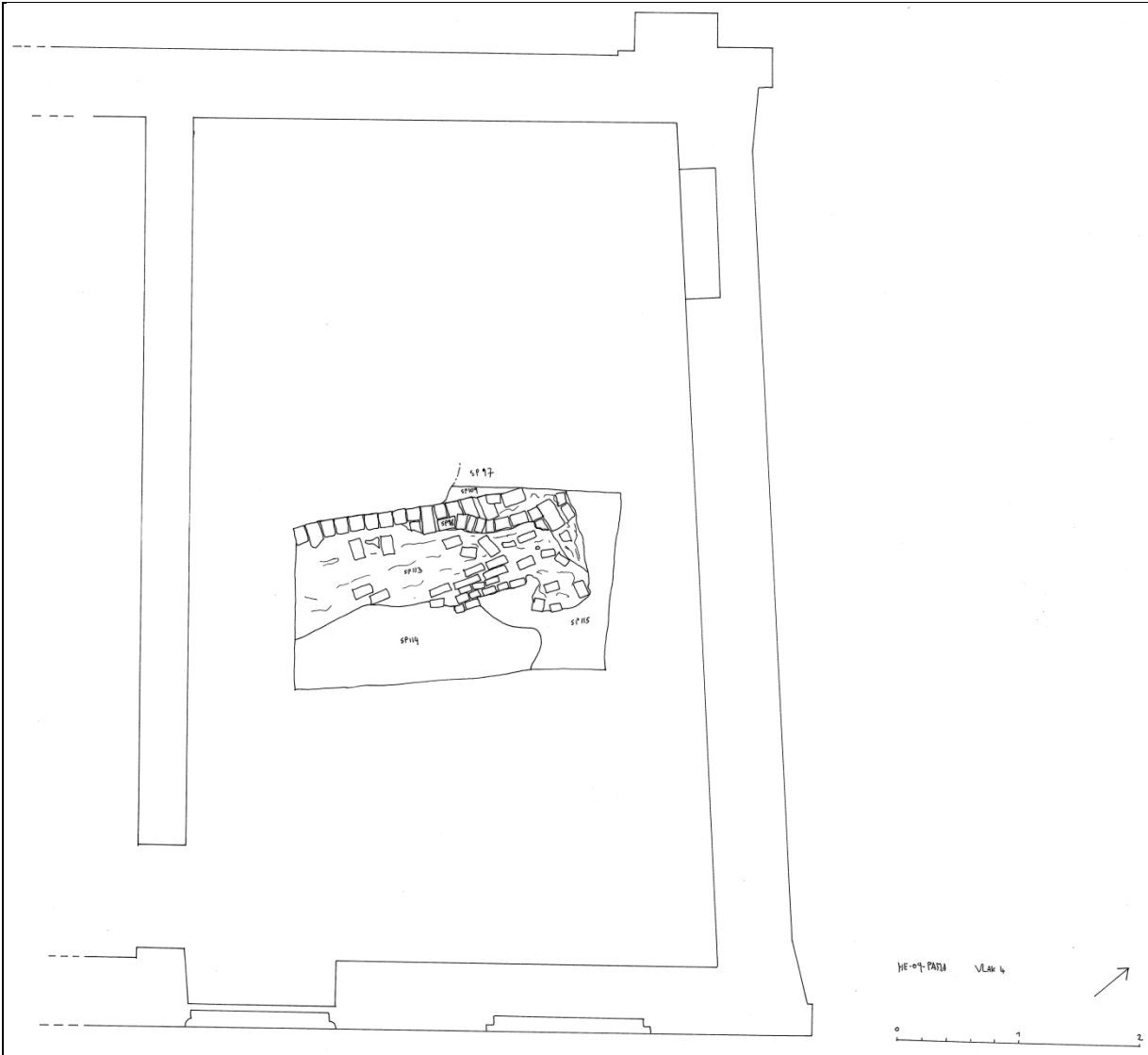

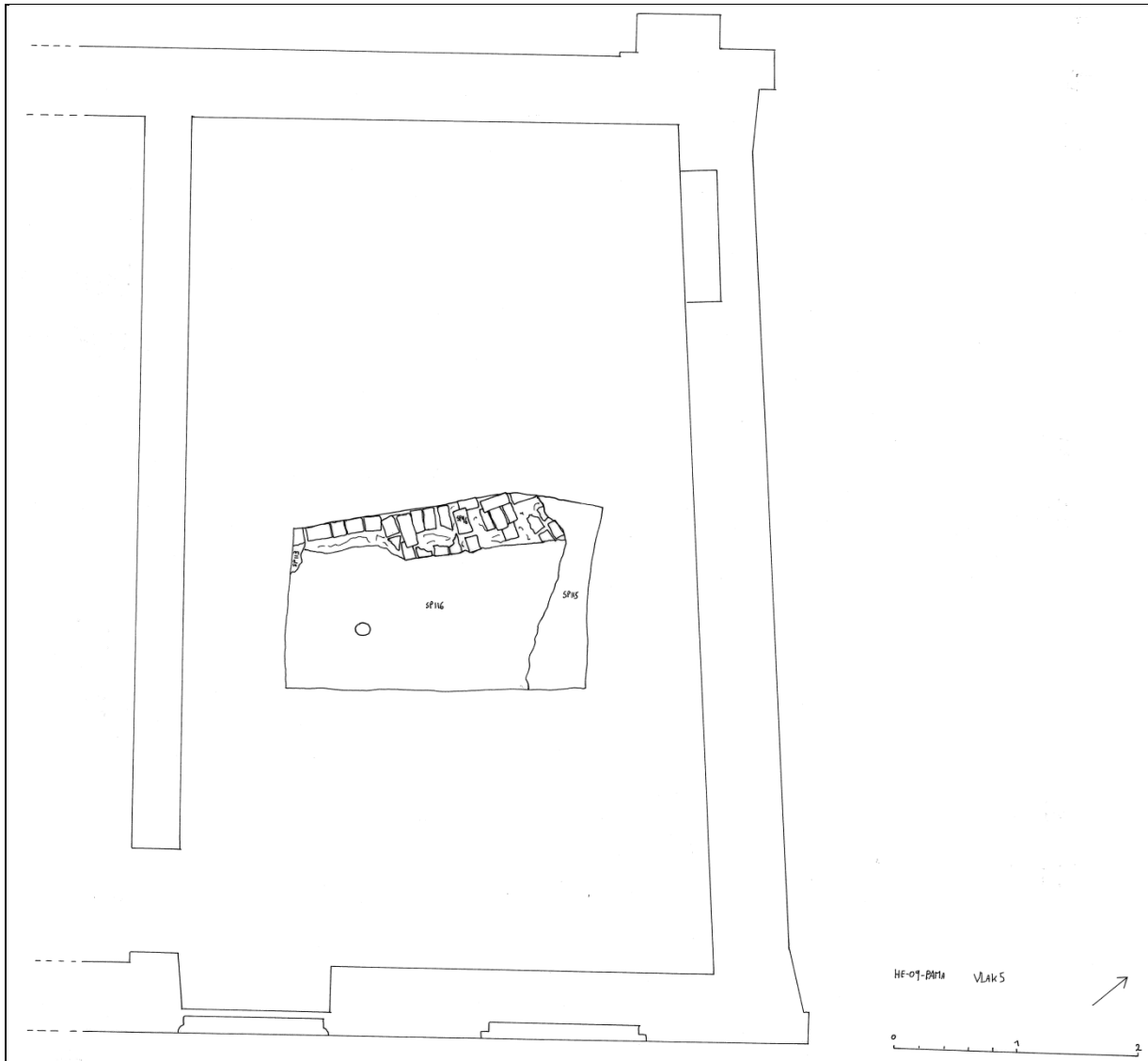
Opmetingsplan vlak 2

Opmetingsplan vlak 3

Opmetingsplan vlak 4

Opmetingsplan vlak 5